

Տեղեկագիր

Հատուկ ռազմական գործողության
ժամանակ Ռուսաստանի Դաշնության
Նախագահին առընթեր երեխաների
իրավունքների հանձնակատար Մարիա
Լվովա-Բելովայի գործունեությունը երեխաների
պաշտպանության ուղղությամբ

Հարգելի՛ ընթերցողներ

Ձեր առջև Հատուկ ռազմական գործողության (ՀՌԳ) ժամանակ Ռուսաստանի Դաշնության նախագահին առընթեր երեխաների իրավունքների հանձնակատարի երեխաների պաշտպանության գործունեության մասին տեղեկագրի երրորդ թողարկումն է: Առաջինը ներկայացվել է 2023 թվականի ապրիլի 4-ին, երկրորդը՝ 2023 թվականի հոկտեմբերի 13-ին: N 2 թողարկումը թարգմանվել է 7 օտար լեզուներով՝ ադրբեջաներեն, անգլերեն, արաբերեն, հայերեն, իսպաներեն, չինարեն և ֆրանսերեն:

ՀՌԳ սկզբից մեր իրավապաշտպան ինստիտուտը զբաղվել է Դոնբասի երեխաների փրկությամբ և աջակցությամբ: Առաջնահերթություն են համարվել և համարվում հումանիտար հարցերը, երեխաների և երեխաներով ընտանիքների անվտանգությունը:

Այսօրվա դրությամբ տեղի են ունեցել իմ տասը աշխատանքային այցելությունները Դոնեցկի Ժողովրդական Հանրապետություն, յոթը՝ Լուգանսկի Ժողովրդական Հանրապետություն, չորսը՝ Զապորոժիեի մարզ և երեքը՝ Խերսոնի մարզ: Ներկայումս մեր հիմնական առաջադրանքներն են՝ կազմակերպել երեխայի իրավունքների հանձնակատարների աշխատանքը նոր շրջաններում, զարգացնել մեր ռազմավարական ծրագրերը, դարձնել մանկության պաշտպանության շրջանային համակարգերը առավել արդյունավետ:

Մյուս կարևոր ուղղությունը, որը տարվում է Ռուսաստանի նախագահ Վլադիմիր Պուտինի հանձնարարականով, Ուկրաինայի, Ռուսաստանի և այլ երկրների տարածքում երեխաների՝ իրենց հարազատների հետ վերամիավորումն է: Ընդհանուր մեզ հաջողվել է վերամիավորել 70 երեխաների իրենց 52 ընտանիքների հետ Ուկրաինայում, սակայն այս թվերը չեն ներառում այն երեխաների տվյալները, որոնց ծնողները Խերսոնի, Զապորոժիեի, Խարկովի և այլ տարածքներից 2022 թվականի աշնանը իրենց որոշմամբ ուղարկել են Ռուսաստանի հարավի առողջարաններ հանգստանալու և չեն կարողացել ժամանակին վերցնել: Ինչպես նաև 9 երեխաների վերամիավորվել են ընտանիքների հետ Ռուսաստանում: Դա պահանջում է խիստ համակարգված աշխատանք, որում մեզ օգնում են միջազգային կազմակերպություններն ու արտասահմանյան գործընկերները: Յուրաքանչյուր դեպք՝ մեծ ուրախություն և ներշնչանք է:

Տեղեկագրի այս թողարկման մեջ մենք ներկայացրել ենք արդիական տվյալները, ներառյալ Ռուսաստանում, Ուկրաինայում և այլ երկրներում երեխաների՝ իրենց հարազատների հետ վերամիավորման պատմությունների ցանկը (տե՛ս Հավելվածը):

Մարիա Լկովա-Բելովա,
Ռուսաստանի Դաշնության նախագահին
առընթեր երեխաների իրավունքների հանձնակատար

Երեխայի իրավունքի հանձնակատարների ինստիտուտի մասին

Ռուսաստանի Դաշնության Նախագահին առընթեր երեխայի իրավունքների հանձնակատարի պաշտոնը ստեղծվել է ՌԴ Նախագահի 01.09.2009թ. № 986 հրամանագրով:

Ինստիտուտի զարգացման մասով նշանակալի քայլ է 27.12.2018թ. № 501-ԴՕ «Ռուսաստանի Դաշնությունում երեխայի իրավունքների հանձնակատարների մասին» Դաշնային օրենքի ընդունումը: Այն այդ թվում սահմանել է դաշնային և տարածաշրջանային հանձնակատարների իրավական կարգավիճակը:

Հանձնակատարի գործունեությունը ուղղված է երեխաների իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության պետական երաշխիքների ապահովմանը, երեխաների իրավունքների և օրինական շահերի իրականացմանն ու պահպանմանը պետական մարմինների, տեղական ինքնակառավարման մարմինների և պաշտոնատար անձանց կողմից:

Հանձնակատարը աջակցում է.

- երեխաների խախտված իրավունքների և օրինական շահերի վերականգմանը
- երեխաների իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանությանը վերաբերող մասով Ռուսաստանի Դաշնության օրենսդրության կատարելագործմանը
- երեխաների իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության ոլորտում միջազգային համագործակցության զարգացմանը
- երեխաների իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության ձևերի և մեթոդների կատարելագործմանը:

Դաշնային հանձնակատարը հանդես է գալիս որպես Ռուսաստանի Դաշնության սուբյեկտներում հանձնակատարների գործունեության համակարգող: Այժմ տարածաշրջանային մակարդակով երեխայի իրավունքների հանձնակատարի և տարածաշրջանների ղեկավարների խորհրդականների պաշտոնները հաստատվել է 88 շրջաններում: Մոտ ժամանակներս նախատեսվում է երեխայի իրավունքների հանձնակատարի պաշտոնի հաստատումը Խերսոնի մարզում:

ՌԴ Նախագահին առընթեր հանձնակատարի խնդիրները ՀՌԳ շրջանակներում

- Աջակցություն ռազմական գործողությունների գոտիներում հայտնված երեխաների անվտանգության ապահովմանը:

- Աջակցություն երեխաների կրթության, բժշկական օգնության, սոցիալական ապահովության, ընտանեկան շրջապատի և այլնի մասով իրավունքների իրացմանը:
- Օգնություն երեխաների վերամիավորմանը ծնողների և այլ մտերիմների հետ, ովքեր տարբեր պատճառներով բաժանվել են ՀՌԳ ընթացքում:
- Հումանիտար օգնության ցուցաբերում:
- Օգնություն երեխաների՝ հոգեբանական աջակցության և վերականգնման կազմակերպմանը, ում անդրադարձել են ռազմական գործողությունները:
- Աջակցություն ԴԺՀ, ԼԺՀ, Զապորոժիեի և Խերսոնի մարզերի գործադիր իշխանության մարմիններին՝ մանկության պաշտպանության համակարգերի հիմնման գործում:
- Երեխաների պաշտպանության հարցերով գործընկերների և միջազգային կազմակերպությունների հետ փոխգործակցություն ՀՌԳ ժամանակ:

ՌԴ Նախագահին առընթեր հանձնակատարի աշխատանքի սկզբունքները ՀՌԳ շրջանակներում

- Երեխաների և ընտանիքի շահերը որպես գերակա առաջնահերթություն
- Օպերատիվություն՝ օգնությունը երեխաներին ռազմական գործողությունների պայմաններում պետք է արագ ցուցաբերվի:
- Ընտանեկան շրջապատ՝ հիմնական պայմանն է երեխայի ներդաշնակ զարգացման:
- Թափանցիկություն՝ հանձնակատարի ամբողջ աշխատանքը լուսաբանվում է լրատվամիջոցներում և սոցիալական ցանցերում:
- Գործունեության բացառապես մարդասիրական բնույթը:

Վճարումներ երեխաներին, որոնք Ուկրաինայի ազրեսիայի հետևանքով խեղումներ են ստացել

Ռուսաստանի Նախագահ Վլադիմիր Պուտինը պաշտպանել է Մարիա Լվովա-Բելովայի առաջարկը միանվագ վճարների մասով այն երեխաներին, որոնք Ուկրաինայի ազրեսիայի հետևանքով խեղումներ են ստացել: Դրանք սահմանված են ՌԴ Նախագահի 21.12.2023թ. № 975 «Ուկրաինայի ազրեսիայից տուժած երեխաներ ունեցող ընտանիքների սոցիալական աջակցության միջոցառումների մասին» հրամանագրով: Օգնություն է ստացել արդեն 241 երեխա, մեծամասնությունը՝ 128 անձ, Դոնեցկի ժողովրդական Հանրապետությունում:

վճարումները ստանալու հետ կապված դժվարություններ կան այն երեխաների համար, որոնց բժշկական օգնություն է ցուցաբերվել շարժական հիվանդանոցներում. նրանք հաճախ առձեռն չեն ունենում վնասվածքները հաստատող փաստաթղթեր: Օգնության տրամադրման մեխանիզմը կատարելագործվում է:

Երեխաների իրավունքների պաշտպանությունը ժամանակավոր տեղավորման

Երեխայի իրավունքների հանձնակատարները շրջաններում ներգրավված են ժամանակավոր տեղակայման կետերում (ԺՏԿ) բնակվող ընտանիքներին և երեխաներին օգնություն ցուցաբերելու գործում:

Ռուսաստանի Դաշնության Նախագահին առընթեր երեխաների իրավունքների հանձնակատարը պարբերաբար խորհրդակցություններ է անցկացնում՝ նոր շրջանների երեխաներին և ընտանիքներին օգնելու արդիական հարցերի վերաբերյալ համակարգային լուծումներ մշակելու համար:

Մանրամասն՝ տեղեկագիր № 1 «Հատուկ ռազմական գործողության ժամանակ Ռուսաստանի Դաշնության Նախագահին առընթեր երեխաների իրավունքների հանձնակատարի գործունեությունը երեխաների պաշտպանության ուղղությամբ» թողարկման մեջ:

Այսօր երեխայի իրավունքների հանձնակատարների ինստիտուտը տրամադրում է բժշկական, հոգեբանական, իրավաբանական, նյութական, կրթական օգնություն՝ ըստ անհրաժեշտության և քաղաքացիների հարցման, որոնք բնակվում են ժամանակավոր տեղակայման կետերում: Այսպես, 2023 թվականի հունիսին, Մարիա Լվովա-Բելովան «Առձեռն երեխաներին» ակցիայի շրջանակներում ավելի քան 700 կգ ընդհանուր քաշով հումանիտար օգնություն է ուղարկել Շեբեկինսկի քաղաքային օկրուգի 135 երեխաների, որոնք Ուկրաինայի կողմից գնդակոծությունների պատճառով ընտանիքների հետ գտնվել են Բելգորոդի ժամանակավոր տեղակայման կետերից մեկում: Մարդասիրական բեռը ներառել է սպիտակեղեն, հագուստ, մանկական սնունդ, հիգիենայի պարագաներ, զարգացնող խաղալիքներ:

Երեխայի իրավունքների հանձնակատարները և ղեկավարների խորհրդականները հսկայածավալ հումանիտար գործունեություն են տանում շրջաններում. ԴԺՀ, ԼԺՀ, Ղրիմի Հանրապետություն, Բելգորոդի, Բրյանսկի, Զապորոժիեի, Կուրսկի, Խերսոնի մարզերում և այլ հատվածներում: Նրանք այցելում են ժամանակավոր տեղակայման կետերում (ԺՏԿ) բնակվող ընտանիքներին և երեխաներին, օգնում փաստաթղթերը

ձևակերպելու, վճարները ստանալու, ծնողներին աշխատանք փնտրելու, մանկապարտեզներ և դպրոցներ ընդունվելու գործում, հումանիտար օգնություն են հասցնում:

«Մենք նշում ենք ժամանակավոր տեղակայման կետերում (ԺՏԿ) տոները, օրինակ երեխաների պաշտպանության օրը կազմակերպել էինք սպորտային մրցույթ, նվերներ էինք բերել երեխաներին: Բացի դա, երեխաներին տանում ենք էքսկուրսիաների, ներկայացումների»:

Բրյանսկի մարզում երեխայի իրավունքների հանձնակատար Իննա Մուխինա

Քաղաք Սևաստոպոլի երեխայի իրավունքների հանձնակատար Մարինա Պեսչանսկայի անձնական միջնորդությամբ աջակցություն է ցուցաբերվել 17 աշակերտների տեղավորել դպրոց, որոնք ժամանել են Խերսոնի մարզի ռազմական գործողությունների գոտուց առանց անձնական գործի և բժշկական քարտի:

Բացի այդ, երեխայի իրավունքների հանձնակատարները այցելում են հիվանդանոցներում գնդակոծությունների հետևանքով վիրավորում ստացած երեխաներին, անհրաժեշտության դեպքում, Մարիա Լվովա-Բելովայի հետ միասին օգնում են դաշնային կլինիկաներ ուղարկելուն:

2024 թվականի հունվարի 11-ին Մոսկվայում Մարիա Լվովա-Բելովան Բելգորոդի մարզի նահանգապետ Վլադեսլավ Գլադկովի հետ այցելել է հիվանդանոցներ և տեսակցել այն տղաներին, որոնք վիրավորվել էին 2023 թվականի դեկտեմբերի 30-ին Բելգորոդում Ուկրաինայի ահաբեկչական հարձակման ժամանակ: Ռուսաստանի Դաշնության Նախագահին առընթեր երեխաների իրավունքների հանձնակատարը Բելգորոդի մանկական տարածաշրջանային կլինիկական հիվանդանոցին է փոխանցել վերքերի բուժման սարք՝ նախատեսված սպառվող նյութերով:

Երեխայի իրավունքների հանձնակատարները ակտիվ մասնակցություն են ունենում երեխաների համար հանգստի կազմակերպմանը, որոնք տուժում են Ուկրաինայի կողմից տարվող գնդակոծություններից՝ ինչպես նոր շրջաններից, այնպես էլ ճակատային գծի անմիջական հարևանությամբ:

Նրանք ստուգում են, թե ինչ պայմաններում են բնակվում անչափահաս երեխաները

առողջարարական ճամբարներում, օպերատիվ արձագանքում են ծնողներից ստացված դիմումներին, տրամադրում են անհրաժեշտ օգնություն:

«Շնորհակալություն իմ կոլեգաներին, որ հոգ են տանում մեր երեխաներին: Օրինակ, Աստրախանի մարզում երեխաներից մեկին ժամանելուց անմիջապես հետո ուղարկել են հիվանդանոց՝ հիվանդության պատճառով: Իմ խնդրանքով, երեխայի իրավունքների հանձնակատար Ալեքսանդրա Բոնդարևան այցելել է նրան, տարել քաղցրավենիք, փազլներ, նկարչական պարագաներ և մրգեր»:

Բելգորոդի մարզում երեխայի իրավունքների հանձնակատար Գալինա Պյատիխ

Երեխայի իրավունքների հանձնակատարները անձնական ընդունելություններ են կազմակերպում, ուսումնասիրում քաղաքացիների դիմումները, հարցումների հիմնական խնդիրներն են՝ հումանիտար օգնություն, օժանդակություն փաստաթղթերի ձևակերպման և վճարներ ստանալու հարցում, հոգեբանական աջակցություն:

Ռազմական գործողություններից տուժած երեխաների հետ աշխատելու համար կադրերի պատրաստման նպատակով, հանձնակատարը Սանկտ-Պետերբուրգի պետական համալսարանի և «Երկիրը երեխաների համար» բարեգործական ֆոնդի հետ համատեղ հավելյալ կրթական ծրագրի մեկնարկ են տվել: Այն անցել է 100 դաստիարակության մասով խորհրդականներ, ուսուցիչներ, հոգեբաններ, խորհրդատուներ Ռուսաստանի 26 շրջաններից: Ծրագիրը պարունակում է ինչպես տեսական, այնպես էլ գործնական մոդուլներ:

ԴժՀ, ԼԺՀ և ԽԵՐՍՈՆԻ մարզի սոցիալական հաստատություններից տարհանված սաների իրավունքների պաշտպանություն

2022 թվականի փետրվարին ԴժՀ և ԼԺՀ ղեկավարները դիմել են Ռուսաստանի Դաշնության իշխանություններին՝ քաղաքացիական անձանց իր տարածքում ընդունելու խնդրանքով:

2022 թվականի փետրվարին ՌԴ տարածք ժամանած անձանց թվում են եղել ծնողազուրկ և առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների համար նախատեսված Հանրապետական գիշերօթիկ հաստատությունների սաները (ընդհանուր առմամբ՝ մոտ 2 հազար մարդ), որոնց օրինական ներկայացուցիչներն են հանդիսացել տնօրեններն ու նշված հաստատությունների աշխատակիցները:

ԴժՀ երեխաները, Հանրապետության խնամակալության և հոգաբարձության ոլորտում լիազորված մարմինների միջնորդությամբ, հետագայում տեղավորվել են խնամակալության Ռուսաստանի քաղաքացիների խնամատար ընտանիքներ կամ սահմանամերձ ԺՏԿ-ից տեղափոխվել Ռուսաստանի այլ շրջանների մանկական հաստատություններ: Հայտնի է այս երեխաներից յուրաքանչյուրի ճակատագիրը: Նրանց իրավունքների պաշտպանությունը՝ շրջանների հանձնակատարների հսկողության ներքո է:

ԼԺՀ երեխաները ամբողջ կազմով վերադարձել են իրենց հաստատությունները: Հետո նրանցից մի մասը Հանրապետության խնամակալության և հոգաբարձության ոլորտում լիազորված մարմինների միջնորդությամբ տեղավորվել են խնամակալության ռուս խնամատար ընտանիքներ:

Ընդհանուր առմամբ, ԴժՀ-ից և ԼԺՀ-ից 380 որբ երեխաներ տեղավորվել են Ռուսաստանի բնակիչների խնամատար ընտանիքներում: Դա տեղի է ունեցել 2022 թվականի ապրիլ-հոկտեմբեր ամիսներին. Մանրամասն՝ «Առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների տեղավորումը խնամակալության Ռուսաստանի քաղաքացիների ընտանիքներ» բաժնում:

2022 թվականի նոյեմբերին ԽԵՐՍՈՆԻ մարզի Ալեշկինսկի մանկատուն-ինտերնատը հայտնվել է ճակատային գծի անմիջական հարևանությամբ: Հանձնակատարի աջակցությամբ ծանր պաթոլոգիաներով 52 սաներ ժամանակավորապես տեղափոխվել են անվտանգ տարածք՝ Ղրիմի Հանրապետություն: Այնտեղ գտնվելու ընթացքում երեխաներն ապահովվել են բոլոր անհրաժեշտ պարագաներով մարզային գործադիր մարմինների, ոչ առևտրային կազմակերպությունների, բարերարների կողմից:

2023 թվականի օգոստոսի վերջին Ռուսաստանի Դաշնության Նախագահին առընթեր երեխաների իրավունքների հանձնակատարի օգնության շնորհիվ Ալեշկինսկու մանկատուն-ինտերնատի տղաներից մեկին հաջողվել է հանձնել Ուկրաինայից տատիկին: Կինը երկար ժամանակ չէր կարողացել իր թոռնիկին վերցնել հաստատությունից: Փաստաթղթերով ազգակցությունը պարզելն անհնար է եղել: Տուն-ինտերնատում տղային ծնողները թողել են դեռ մինչև ՀՌԳ սկիզբը: Տատիկի և թոռան վերամիավորման համար հանձնակատարի աշխատակազմը կազմակերպել է ԴՆԹ փորձաքննություն՝ Ռուսաստանի առողջապահության նախարարության դատաբժշկական փորձաքննության ռուսական կենտրոնի աջակցությամբ:

Երբ հարազատությունը հաստատվել է, Մարիա Լվովա-Բելովայի ներկայությամբ երեխային փոխանցել են տատիկին:

Ալեշկինսկու մանկատուն-ինտերնատի սաներն արդեն վերադարձել են հայրենի մարզ՝ Սկադովսկում գտնվող նոր մասնագիտացված սոցիալական հաստատություն:

2024 թվականի մարտին մանկական օմբուդսմենը նպաստել է Ալեշկինսկու մանկատուն-ինտերնատի 10-ամյա սանի վերամիավորմանը տատիկի հետ: Ուղեկցողները Շտապ օգնության մեքենայով նրան ուղեկցել են մինչև ուկրաինական սահմանը:

Բացի այդ, հանձնակատարի մասնակցությամբ հարազատների հետ վերամիավորվել է 7 երեխա, որոնք բնակվել են Ղրիմի Հանրապետության Եղևնի - հանրապետական մասնագիտացված կենտրոնում՝ նախատեսված կենտրոնական նյարդային համակարգի ախտահարում և հոգեկան խանգարում ունեցող երեխաների համար, ուր նրանց ուղարկել էին Խերսոնի մանկատանից:

2024 թվականի մարտին մայրը Ուկրաինայից եկել է երկվորյակ-աղջիկների հետևից: 2022 թվականի հունվարին երեխաները մնացել են առանց ծնողների հսկողության և նրանց տեղավորել են Խերսոնի մարզային մանկական կենտրոն, ապա տեղափոխել ապահով տարածք: Հետագայում երեխաները բնակվել են Ղրիմի Հանրապետության «Եղևնի» երեխայի տանը:

Ռուսաստանի Դաշնության Նախագահին առընթեր երեխաների իրավունքների հանձնակատարի աջակցությունը ընտանիքների վերամիավորմանը

Կարևոր չէ, թե որտեղ և ինչ կարգավիճակում է գտնվում երեխան Ռուսաստանում, մանկական հաստատությունում, խնամատար ընտանիքում, ունի արդյոք նա Ռուսաստանի քաղաքացիություն, թե ոչ: Եթե նա ունի ծնող կամ համապատասխան իրավունքներ ունեցող այլ ազգական, ապա ընտանիքն ունի վերամիավորվելու բոլոր հնարավորությունները:

Ռուսաստանի Նախագահ Վլադիմիր Պուտինը հստակ նշել է դիրքորոշումը ընտանիքների վերամիավորման մասով.

«Մենք երբեք դեմ չենք եղել, որ երեխաները վերամիավորվեն իրենց ընտանիքների հետ, եթե, իհարկե, նրանց հարազատները հայտնվեն: Ոչ մի խոչընդոտ այդ

կապակցությամբ երբեք չի եղել, չկա և, իհարկե, երբեք չի լինի»:

Իրավիճակների ճնշող մեծամասնությունում երեխան գտնվում է ծնողներից մեկի կամ հարազատի հետ: Միևնույն ժամանակ, առկա է անհրաժեշտություն վերամիավորվելու ընտանիքի մյուս անդամների հետ:

Դժվարությունները կարող են կապված լինել անհրաժեշտ փաստաթղթերի բացակայության, տրանսպորտային ծախսերի կամ ընտանեկան վեճերի հետ:

Գոյություն ունի վերամիավորման մի քանի տարբերակ.

- ընտանիքները հարցը լուծում են ինքնուրույն կամ կամավորական կազմակերպությունների օգնությամբ, ընդ որում վարչական որևէ աջակցություն չի պահանջվում
- ընտանիքները կամ կամավորական կազմակերպությունները դիմում են Ռուսաստանի Դաշնության Նախագահին առընթեր երեխաների իրավունքների հանձնակատարին
- ընտանիքները դիմում են Ռուկրաինայի պաշտոնական կառույցներին, որոնք տեղեկատվություն են փոխանցում Ռուսաստան, մասնավորապես, Կատարի միջնորդությամբ Ռուսաստանի Դաշնության Նախագահին առընթեր երեխաների իրավունքների հանձնակատարի աշխատակազմ:

Հանձնակատարի աշխատակազմը օպերատիվորեն օգնում է բոլոր դիմողներին: Նման աշխատանք տարվում է ՀՌԳ սկզբից և կրում է անհատական բնույթ:

Դրա համար աշխատակազմը տանում է որոնվող երեխաների մասով տվյալների բազա: Կազմակերպվել է ուկրաինական կողմի հետ փոխգործակցության աշխատանքային ալիք, որը թույլ է տալիս մշակել յուրաքանչյուր հարցում: Դրա միջոցով իրականացվում է անհրաժեշտ փաստաթղթերի, տեղեկատվության փոխանակում, համակարգվում է ընտանիքների վերամիավորման գործընթացը:

Ընդ որում, երեխաները կարող են լինել ինչպես Ռուսաստանի, այնպես էլ Ուկրաինայի տարածքում. կան իրավիճակներ, երբ խոսքը վերաբերում է երրորդ երկրներում երեխաների մասին, օրինակ՝ ԵՄ-ում: 2023 թվականի հոկտեմբերից ուկրաինական կողմի հետ հաղորդակցությունը վերամիավորման աշխատանքների մասով մեծամասամբ իրականացվում է Կատարի Պետության միջնորդությամբ (Մանրամասն՝ «Հանձնակատարի և Կատարի Պետության համագործակցությունը»):

Հանձնակատարի աշխատակազմի կողմից հարցման մշակման ալգորիթմը բաղկացած է վեց քայլից՝

1. Փնտրվող երեխայի Ա.Ա.Հ. և դիմողի տվյալների ստացում, ինչպես նաև բնակության ենթադրյալ վայրի մասին:
2. Հարցման ուղարկում Ռուսաստանի ներքին գործերի նախարարություն՝ բնակության վայրի ճշգրտման, Ռուսաստանի այլ գերատեսչություններ և այլ երկրներ լրացուցիչ հարցումների վերաբերյալ:
3. Եթե երեխան գտնվում է Ռուսաստանում, ապա հանձնակատարի աշխատակազմը հարցում է ուղարկում ՌԴ սուբյեկտին՝ խնդրելով այցելել անչափահասին և ճշտել տեղեկությունները:
4. Դիմումի և փաստաթղթերի ցանկի համաձայնեցում ՌԴ սուբյեկտի լիազորված մարմինների հետ:
5. Ուկրաինայից անհրաժեշտ փաստաթղթերի հարցում, որոնք հաստատում են վերամիավորման իրավական հիմքը:
6. Ուկրաինական կողմի հետ տրանսֆերի մանրամասների համաձայնեցում, անհրաժեշտության դեպքում համագործակցություն Կարմիր խաչի միջազգային կոմիտեի հետ:

Վերամիավորման գործընթացում հանձնակատարի աշխատակազմը օգնում է թարգմանության և փաստաթղթերի նոտարական հաստատման, տրանսպորտային ծախսերի, հյուրանոցային տեղավորման, սննդի և բջջային կապի ապահովման, Դեթ-ի հանձման հարցում, եթե հնարավոր չէ փաստաթղթերով հաստատել ազգակցական կապը:

Ուկրաինական կողմի հետ հանձնակատարի աշխատակազմի փոխգործակցության շրջանակներում ընտանիքների միավորման ժամանակ Ռուսաստան մուտք գործելու համար առավել հաճախ օգտագործվում են ռուս-լատվիական, ռուս-էստոնական սահմանները, ելքը կարող է իրականացվել դրանց միջոցով կամ Բելառուսի միջոցով անմիջական դեպի Ուկրաինա:

Ըստ այդմ, երեխաների հետևից կարող են գալ ինչպես հարազատները, այնպես էլ վստահված անձինք:

Վերջին շրջանում վերամիավորման ալգորիթմը հաջողվել է պարզեցնել. 2024 թվականի փետրվարից ընտանիքները վերամիավորվում են Մոսկվայում, ինչը գրեթե մեկ շաբաթով կրճատում է ծնողների, օրինական ներկայացուցիչների և ուղեկցող անձանց երթուղին: Ռուսաստանի մայրաքաղաքից նրանք արդեն երեխաների հետ

մեկնում են Մինսկ, այնտեղից՝ Ուկրաինա և այլ երկրներ:

2024 թվականի հունիսի 19-ի դրությամբ 52 ընտանիքներից 70 երեխա՝ հանձնակատարի աշխատակազմի անմիջական մասնակցությամբ վերամիավորվել է իրենց հարազատների հետ, որոնք բնակվում են Ուկրաինայում և այլ երկրներում: Այս թվերը չեն ներառում այն երեխաների տվյալները, որոնց ծնողները Խերսոնի, Զապորոժիեի, Խարկովի և այլ տարածքներից 2022 թվականի աշնանը իրենց որոշմամբ ուղարկել են Ռուսաստանի հարավի առողջարաններ հանգստանալու (տե՛ս «Ռուսաստանի Դաշնության նախագահին առընթեր երեխայի իրավունքների հանձնակատարի աջակցությունը Ղրիմի Հանրապետություն և Կրասնոդարի երկրամաս հանգստի մեկնած երեխաների և նրանց ծնողների վերամիավորմանը» բաժնում):

Օրինակ 1. 2023 թվականի հունվարի 31-ին Ուկրաինայի բնակչուհին վերամիավորվել է իր երկու կրտսեր քույրերի հետ, որոնք դեռահասներ են և ապրել են Ռյազանի մարզի սոցիալական վերականգնման կենտրոնում: Ավելի վաղ աղջիկները մոր հետ տարհանվել են Ռուսաստան այն տարածքից, որտեղ ակտիվ մարտական գործողություններ են ընթացել, և բնակվել են ժամանակավոր տեղակայման կետում: Մայրը ծանր հիվանդացել և մահացել է: Վոլինսկի մարզում բնակվող ավագ քույրը ցանկացել է աղջիկներին իր մոտ վերցնել և նրանց նկատմամբ խնամակալություն ձեռնակերպել: Քաղաքացին դիմել է հանձնակատարի գրասենյակ:

Աշխատակազմի աշխատակիցները խորհրդատվություն են տրամադրել նրան անհրաժեշտ փաստաթղթերի հավաքման վերաբերյալ, աջակցություն են ցուցաբերել խնամակալության մարմինների հետ կապ հաստատելու հարցում, ինչպես նաև ուղեկցել են Մոսկվայից Ռյազան, որտեղ երեք քույրերը վերամիավորվել են: Ավելի ուշ կամավորների օգնությամբ ընտանիքը վերադարձել է Ուկրաինա:

Օրինակ 2. Ուկրաինայից հինգ անչափահասների մայրը, ով Ուկրաինայի քաղաքացի է, մեկնել է արտագնա աշխատանքի ՀՌԳ մեկնարկից մի քանի ամիս առաջ, որի արդյունքում երեխաներին ժամանակավորապես տեղավորել են հաստատությունում:

Տեղական բնակչության համարվտանգի մեծացման պատճառով ուկրաինական իշխանությունների հրահանգով, երեխաները հանձնվել են Ուկրաինայի քաղաքացու խնամակալությանը: Հետագայում խնամակալը և երեխաները կամավոր որոշում են կայացրել տեղափոխվել Ռուսաստանի Դաշնության տարածք: Մայրը,

ցանկանալով վերամիավորվել երեխաների հետ, կապ է հաստատել խնամակալության մարմինների և հանձնակատարի աշխատակազմի հետ: Կամավորները վճարել են նրա տոմսերը մինչև Մոսկվա, հանձնակատարի աշխատակազմը ապահովել է տրանսպորտով մինչև երեխաների գտնվելու վայրը, որտեղ նրան ուղեկցել են հանձնակատարի աշխատակազմի աշխատակիցները: Ընտանիքը հաջողությամբ վերամիավորվել է 2023 թվականի հունվարին:

Օրինակ 3. Երկու երեխաների ծնողները մի քանի տարի ապրել են տարբեր երկրներում. հայրը՝ Ուկրաինայում, մայրը՝ Ռուսաստանում: Երեխաները ապրել են մոր հետ, սակայն նա ծանր հիվանդացել է և մահացել 2022 թվականի նոյեմբերին, հարց է առաջացել երեխաների հետագա կյանքի կազմակերպման վերաբերյալ:

Նրանց պատրաստ են եղել ընդունել և Կուրսկի մարզում բնակվող տատը, և Կիևում բնակվող հայրը: Հայրը համապատասխան դիմում է ուղարկել երեխաների բնակության վայրի խնամակալության և հոգաբարձության մարմիններին, մոր անունով լիազորագիր է ձևակերպել, որպեսզի երեխաներին Կիև բերի: Ընտանիքը վերամիավորվել է 2022 թվականի նոյեմբերի վերջին:

Օրինակ 4. 2022 թվականի մարտի սկզբին աղջիկը Ռուսաստանի տարածք է ժամանել հարազատ մորաքրոջ հետ: Մայրը և տատը տեղյակ են եղել այդ մասին և կապի մեջ են եղել նրա հետ: Մի շարք գործոնների արդյունքում աղջիկը հայտնվել է սոցիալական վերականգնման կենտրոնում, ինչպես նաև ընկել է տհաճ պատմության մեջ, որի պատճառով առաջացել են տարբեր իրավական սահմանափակումներ, որոնք ժամանակ են պահանջում լուծման համար:

2023 թվականի ապրիլին ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի ամբիոնից աղջկա մայրը՝ նինա Վլասովան, հայտարարել է, որ երեխան պահվում է Ռուսաստանում: Նա ինքն էլ չէր կարող գնալ իր դստեր ետևից, քանի որ կապված է Ուկրաինայի զինված ուժերի հետ:

Երեխայի իրավունքների հանձնակատարի գրասենյակը սկսել էր զբաղվել այս գործով դեռ մոր ելույթից առաջ: Ապրիլի 26-ին Լիպեցկի մարզում Երեխայի իրավունքների հանձնակատարի գրասենյակի աշխատակիցը հանդիպել է աղջկա հետ:

Արդեն մայիսի 3-ին Մարիա Լվովա-Բելովայի խորհրդակալանքը կապ է հաստատել աղջկա մոր հետ, որպեսզի համաձայնեցնի տուն վերադարձի մանրամասները:

Աղջկան վերցնելու է եկել նրա տատիկը: Հանձնակատարի աշխատակազմը օգնել է հյուրանոցի և տրանսֆերի հարցերում դեպի Լիպեցկի մարզ, անհրաժեշտ բոլոր

փաստաթղթերի թարգմանության հարցում, հետագայում ռուս-լիտվական սահմանի մոտ տեղափոխվելու հարցում: Կնոջն ուղեկցել են դաշնային հանձնակատարի աշխատակազմի աշխատակիցը և Կարմիր խաչի միջազգային կոմիտեի ներկայացուցիչը: Ռուսաստանի Դաշնության Նախագահին առընթեր երեխայի իրավունքների հանձնակատարը երեխային նոր հեռախոս է նվիրել: Մայիսին աղջիկը տատիկի հետ վերադարձել են Ուկրաինա:

Օրինակ 5. 2023 թվականի հուլիսին Ռուսաստանի Դաշնության Նախագահին առընթեր երեխայի իրավունքների հանձնակատարի աշխատակազմը օգնել է տատիկին և նրա երկու թոռնիկներին՝ 12 և 5 տարեկան, Դոնեցկից Ուկրաինա գալ երեխաների մոր մոտ:

Աջակցություն ցուցաբերելու խնդրանքով դիմել է Ուկրաինական կողմը:

Հանձնակատարի աշխատակազմի աշխատակիցները մանրազնին մշակել են անվտանգ երթուղի՝ Ռուսաստանի մի քանի շրջաններով, ապա դեպի Բելառուս և Ուկրաինա:

Երթուղու յուրաքանչյուր փուլում ներգրավված են եղել տարածաշրջանային հանձնակատարները՝ դիմավորել, ուղեկցել ճանապարհին, ուղեկցել մինչև հյուրանոց և դեպի գնացք:

Կարմիր խաչի միջազգային կոմիտեն տրանսպորտային աջակցություն է ցուցաբերել Ռուսաստանի և Բելառուսի տարածքում, ինչպես նաև վճարել է ապրելավարձը:

Օրինակ 6. 2023 թվականի սեպտեմբերին դաշնային հանձնակատարի աշխատակազմը նպաստել է 15-ամյա դեռահասի վերամիավորմանը իր մայրիկի հետ: Տղան ու հայրը Ռուսաստան են եկել ՀՌԳ մեկնարկից հետո, նրանք բնակվել են երկրի հարավում, բայց երեխան շատ է կարոտել մորը, դպրոցը, իր դասընկերներին Ուկրաինայում: Մայրը նիկոլակի մարզից որոշել է որդուն տուն վերադարձնել: Մանկական օմբուդսմենի աշխատակազմը ուղեկցել է բոլոր փուլերում. փոխգործակցել է ուկրաինական կողմի հետ անհրաժեշտ փաստաթղթերը ձևակերպելու համար, օգնել է կնոջը լոգիստիկայի հարցում, մասնակիորեն վճարել է ուղևորության և ապրելավարձի համար:

Մանկական օմբուդսմենները իրենց ներդրումն են ունեցել Կրասնոդարի շրջանում, Լենինգրադի և Սմոլենսկի մարզերում, ինչպես նաև Կարմիր խաչի միջազգային կոմիտեն:

Երեխայի գտնվելը ընտանիքում, մտերիմների, առավել ևս արյունակից հարազատների հետ եղել և մնում է երեխայի իրավունքների

Հանձնակատարն իրականացնում է մարզերում իրավիճակի մոնիթորինգ՝ անհրաժեշտության դեպքում ընտանիքների վերամիավորման ուղղությամբ օպերատիվ միջոցառումներ ձեռնարկելու համար (ոչ բոլոր ընտանիքներին է անհրաժեշտ լրացուցիչ աջակցություն):

Ռուսաստանի տարածքում երեխաներին փնտրող քաղաքացիները կարող են դիմել հանձնակատարի գրասենյակ էլեկտրոնային փոստի հասցեով՝ obr@deti.gov.ru կամ deti.gov.ru կայքում ձևի օգնությամբ, ինչպես նաև կարող են կապ հաստատել Կարմիր Խաչի Միջազգային Կոմիտեի հետ՝ +7 800 234 07 07, rfl@redcross.ru

Բացի այդ, հանձնակատարի աշխատակազմը դիմումներ է ստանում Ռուսաստանում բնակվող ծնողներից և մերձավոր ազգականներից, ովքեր փորձում են վերամիավորվել Ուկրաինայի տարածքում հայտնված երեխաների հետ:

Այսպես Ռուսաստանի Դաշնության նախագահին առընթեր երեխայի իրավունքների հանձնակատարի մասնակցությամբ հաջողվել է վերամիավորել 9 երեխա հինգ ընտանիքներից Ռուսաստանում բնակվող ազգականների հետ:

Օրինակ 1. 2023 թվականի հոկտեմբերի 11-ին հանձնակատարի և ուկրաինական կողմի աջակցությամբ տեղի է ունեցել մոր վերամիավորումը դստեր հետ, ով բնակվել է Ուկրաինայի սոցիալ-վերականգնողական կենտրոնում: Այնտեղ աղջկան տեղավորել են անտեսման կանխարգելման համակարգի ուկրաինական մարմինները՝ վերցնելով հորից, ով չէր կարողանում կատարել ծնողական պարտականությունները:

Օրինակ 2. 2023 թվականի դեկտեմբերին մանկական օմբուդսմենի աշխատակազմը օգնել է 9, 17 տարեկան եղբայրներին և 12-ամյա քրոջը Ուկրաինայից Ռուսաստան գալ ծնողների մոտ: Երեխաներին ուղեկցել է տատիկը, ում հետ երեխաները, ընտանեկան իրավիճակով պայմանավորված, 2021 թվականի վերջից բնակվել են Ուկրաինայում: Ծնողները մի քանի անգամ փորձել են տուն վերադարձնել երեխաներին, այդ թվում կամավորների օգնությամբ:

Բայց չի հաջողվել, քանի որ երեխաները չունեին համապատասխան փաստաթղթեր: 2023 թվականի հուլիսին հայրը դիմել է Բելգորոդի մարզի մանկական օմբուդսմեն Գալինա Պյատիխին. Ուկրաինական կողմի հետ երկխոսության արդյունքում, Կատարի Պետության միջնորդությամբ, պայմանավորվածություն է ձեռք բերվել տատիկի ուղեկցությամբ երեխաների՝ Ռուսաստան վերադարձի մասով: Օգնություն են

ցուցաբերել Ռուսաստանի ԱԴԾ սահմանապահ ծառայության աշխատակիցները, Ռուսաստանի Դաշնության Պաշտպանության նախարարությունը, Բելգորոդի մարզի իշխանությունը:

Օրինակ 3. 2024 թվականի մարտին օգնել են 14-ամյա դեռահասին Ուկրաինայից Ռուսաստան տեղափոխվել: Նրան այնտեղ դիմավորել են տատիկը և հարազատ քույրը, որոնց նա չէր տեսել ավելի քան 1 տարի: Տղայի ծնողները մահացել են և վերջին կես տարին նա բնակվել է հորեղբորորդու հետ: Այդ ամբողջ ընթացքում տատիկը ուղիներ է փնտրել թոռան հետ վերամիավորման համար և դիմում է ուղարկել մանկական օմբուդսմենի անունով: Վերամիավորման գործընթացին՝ Կատարի Պետության միջնորդությամբ, նախորդել են ակտիվ բանակցությունները ուկրաինական կողմի հետ:

Օրինակ 4. 2024 թվականի մայիսի վերջին հանձնակատարի աշխատակազմը դիմում է ստացել Հայրենիքի զինվորների ընտանիքների կոմիտեից հետևյալ խնդրանքով՝ օգնել Ռուսաստան վերադառնալ մի կնոջ, ով 3 երեխաների՝ 2 դեռահաս տղաների և մանկահասակ աղջկա մայր է: 2021 թվականին նրանք մեկնել են Ուկրաինա՝ տատիկի մոտ հյուրընկալվելու, սակայն վերադառնալ չեն կարողացել: Սկզբում խանգարել են COVID-ով պայմանավորված սահմանափակումները, ավելի ուշ սկսվել է Հատուկ ռազմական գործողությունը:

Ուկրաինայի Միգրացիոն ծառայությունը կնոջ արտասահմանյան անձնագրում նշել է մինչև 2024 թվականի հունիսի 8-ը երկիրը լքելու անհրաժեշտության մասին: Ընտանիքը կարող էր մեկնել Մոլդովայով, սակայն դուստրը չի ունեցել անհրաժեշտ փաստաթղթեր:

Կատարի Պետության միջնորդությամբ ուկրաինական կողմի հետ հաջողվել է պայմանավորվել, որ ընտանիքը կարող է մեկնել Ռուսաստան: Պայմանավորվել են դեպի Ռուսաստան այլընտրանքային տրանսֆերի ուղու մասով: Լրացուցիչ աջակցություն է ցուցաբերել Կարմիր Խաչի Միջազգային Կոմիտեն: Ընտանիքը վերադարձել է Բաշկիրիա՝ հարազատների մոտ:

Վերամիավորման դեպքերի տիպաբանությունը.

1. Բնակվել են ծնողների, արյունակից հարազատների հետ Ռուսաստանի տարածքում, վերամիավորվել են ծնողների և այլ արյունակից հարազատների հետ Ուկրաինայի տարածքում (29 երեխա):
2. Բնակվել են հարազատ չհանդիսացող խնամակալի հետ, վերջինս ժամանել է երեխաների հետ Ռուսաստան Ուկրաինայից, վերամիավորվել են Ուկրաինայից մորհետ, ով երեխաներին վերցնելու համար եկել,

ապա որոշում է ընդունել մնալ Ռուսաստանի Դաշնության տարածքում (5 երեխա)

3. ՅՖՆակվել են հարազատ չհանդիսացող խնամակալների (ընտանիքին մտերիմ ծանոթներ) հետ Ռուսաստանի Դաշնության տարածքում, վերամիավորվել են ծնողների և այլ արյունակից հարազատների հետ Ուկրաինայի տարածքում (6 երեխա):
4. Բնակվել են հարազատ չհանդիսացող խնամակալների (ընտանիքին մտերիմ) հետ Ռուսաստանի Դաշնության տարածքում, վերամիավորվել են ծնողների և այլ արյունակից հարազատների հետ Ուկրաինայի տարածքում (1 երեխա):
5. Գտնվել են հաստատություններում Ռուսաստանի Դաշնության տարածքում, վերամիավորվել են ծնողների և այլ արյունակից հարազատների հետ Ուկրաինայի տարածքում (29 երեխա):

Ռուսաստանի Դաշնության նախագահին առընթեր երեխայի իրավունքների հանձնակատարի աջակցությունը Ղրիմի Հանրապետություն և Կրասնոդարի երկրամաս հանգստի մեկնած երեխաների և նրանց ծնողների վերամիավորմանը

2023 թվականի հունվարին հանձնակատարը արձագանքել է շրջանային իշխանությունների և բաց աղբյուրների տեղեկատվությանը՝ Ղրիմի Հանրապետություն և Կրասնոդարի երկրամաս հանգստի նպատակով ուղարկված երեխաների և նրանց ծնողների (օրինական ներկայացուցիչների)՝ Ուկրաինայի քաղաքացիների վերամիավորման մասով դժվարությունների վերաբերյալ: Հանձնակատարը որոշում է կայացրել ներգրավվել ընտանիքների վերամիավորման գործընթացում:

2022 թվականի ամռան վերջին՝ աշնանը, շփման գծում տիրող իրավիճակի պատճառով Խերսոնի, Զապորոժիեի, Խարկովի մարզերից և այլ տարածքներից ծնողները ինքնակամ երեխաներին ուղարկել են հանգստի, այդ թվում՝ ռազմական գործողություններից պաշտպանվելու համար: Նրանց ուղեկցողների հետ միասին, ծնողների լիազորագրերով, ընդունել են Ղրիմի և Կրասնոդարի երկրամասի առողջարաններն ու առողջարարական ճամբարները:

Առաջնագծում տիրող իրավիճակը միշտ չէ, որ թույլ է տվել հերթափոխի ավարտից հետո կազմակերպել երեխաների և տուն ուղեկցողների անվտանգ ճանապարհը: Այդ իսկ պատճառով երեխաների վերադառնալու համար ժամանակ պահանջվեց:

Անվտանգ երթուղին, շրջանցելով ճակատային գիծը, անցնում էր հարևան պետությունների միջով: Վերամիավորման հետ կապված դժվարություններ են առաջացել նաև այն պատճառով, որ ոչ բոլոր ծնողներն են կարողացել ինքնուրույն գալ երեխայի հետևից: Զորակոչային տարիքի հայրերին բաց չեն թողել Ուկրաինայի իշխանությունները, մայրերի ձեռքին այլ երեխաներ են եղել, ծնողներին խոչընդոտել է նաև նրանց առողջական վիճակը: Ոչ բոլորին է հաջողվել գտնել վստահելի անձ, որը կարող է վերցնել երեխաներին, ինչպես նաև ուղևորության համար անհրաժեշտ միջոցներ: Ինչպես Ռուսաստանում, այնպես էլ Ուկրաինայում և ԵՄ երկրներում ապրող ընտանիքներին օգնել են կամավորները և՛ Ռուսաստանի, և՛ Ուկրաինայի:

Հանձնակատարի աշխատակազմի աշխատակիցներն անձամբ այցելել են Ղրիմի երեխաներին, որպեսզի լրացուցիչ միջոցներ ձեռնարկեն նրանց նկատմամբ, ովքեր մյուսներից ավելի երկար են մնացել: Մշակվել է գործողությունների ծրագիր յուրաքանչյուր երեխայի մասով: Ղրիմում խմբի երկու երեխաների վերաբերյալ Կարմիր Խաչի Միջազգային Կոմիտեի ներկայացուցիչների հետ քննարկում է անցկացվել ԵՄ երկրներում ապրող ծնողների որոնման հարցում աջակցության վերաբերյալ:

Ռուսաստանի և Ուկրաինայի կամավորական կազմակերպություններն ակտիվ դեր են խաղացել ընտանիքների վերամիավորման գործում: Վերջիններս զգուշացել են ուղղակիորեն դիմել Ռուսաստանի իշխանություններին և հանձնակատարի աշխատակազմին:

Այդ թվում՝ հանձնակատարի ջանքերի շնորհիվ մինչ օրս Ուկրաինայի քաղաքացիների բոլոր երեխաները, ովքեր հանգստացել են Կրասնոդարի երկրամասում և ձգձգվել էր վերադարձը, վերամիավորվել են ընտանիքների հետ:

Ղրիմի Հանրապետությունում 2360 երեխաներից, որոնց ծնողները ուղարկել են հանգստանալու, 2023 թվականի ապրիլի 3 – ի դրությամբ մնացել է 38 երեխա, ապրիլի 19 – ին՝ վեց, մայիսի 29-ին՝ երեք: Որոշումը, որ երեխաներին դեռ ավելի լավ է ապրել թերակղզում, կայացրել են նրանց ծնողները: Արդյունքում երկու երեխաներին ծնողները վերցրել են սեպտեմբերին, իսկ Ղրիմում՝ 2023 թվականի հոկտեմբերի 1 – ի դրությամբ մնում է միայն մեկ երեխա՝ 17-ամյա դեռահաս, նրա ընտանիքի որոշմամբ: Տղան արդեն չափահաս է սովորում է ռուսական բուհում:

Առանց հսկողության երեխաների իրավունքների պաշտպանությունը

2022 թվականի գարնան ընթացքում Մարիուպոլում ռուս զինվորականները հայտնաբերել են առանց հսկողության երեխաների և նրանց փոխանցել

են քաղաքի սոցիալական ծառայություններին: Հետագայում երեխաները տեղավորվել են Դոնեցկի մանկական սոցիալական կենտրոն՝ որպես առանց ծնողական խնամքի մնացած: Մայիսին 31 երեխաներից բաղկացած խումբը, օրինական ներկայացուցչի՝ սոցիալական կենտրոնի ղեկավարի համաձայնությամբ, ուղարկվել է կազդուրման Մոսկվայի մարզի առողջարան:

Կազդուրման կուրսի ավարտից հետո ԴԺՀ խնամակալության և հոգաբարձության ոլորտում լիազորված մարմինները միջնորդել են Մոսկվայի մարզի խնամակալության և հոգաբարձության ոլորտում լիազորված մարմիններին, իրենց հետագա տեղավորմանը նախնական խնամակալության Ռուսաստանի քաղաքացիների ընտանիքներում:

31 երեխայից բաղկացած խմբի մասով.

- Ժամանած հոր դիմումի համաձայն, ֆիլտրացիոն միջոցառումներից հետո, 3 երեխաները կամավոր կազմակերպության միջոցով հանձնակատարին դիմելու հաջող օրը հանձնվել են նրան;
- 6 երեխա իրենց ցանկությամբ տեղավորվել են ընտանեկան կենտրոններում, գրեթե բոլորն էլ հետագայում ցանկացել են տեղավորվել խնամատար ընտանիքներում;
- 22 երեխա հանձնվել է Մոսկվայի մարզի բնակիչների նախնական խնամքին: Ավելի ուշ մի աղջիկ հանձնվել է հարևանուհու խնամքին, որն իր ընտանիքի կողքին բնակվել է ԴԺՀ-ում:

Մնացած 28 երեխաներից յուրաքանչյուրի հետ, բացի խնամատար ընտանիք տեղափոխելու պատրաստակամությունից, քննարկվել են հարազատներ կամ մտերիմ ծանոթներ գտնելու և ընտանիք վերադառնալու հնարավորությունները: Բացի այդ, երեխաները տեղեկացվել են ուկրաինական կողմի՝ իրենց վերադարձնելու շահագրգռվածության մասին: Երեխաներից շատերը հայտնել են Դոնեցկ վերադառնալ չցանկանալու մասին, այդ թվում՝ քաղաքում անվտանգ չլինելու պատճառով: Ոմանք հայտնել են, որ պատրաստ են վերադառնալ ռազմական գործողությունների ավարտից հետո: Նրանց, ովքեր ցանկացել են վերադառնալ, աջակցություն է ցուցաբերվել վերադառնալու հարցում:

2023 թվականի նոյեմբերին նպաստել են Բոգդան Երմոխինի, ով 31 երեխայից բաղկացած խմբի մեջ է եղել, վերամիավորմանը Ուկրաինայում զարմուհու հետ, քանի որ այդպես է ցանկացել դեռահասը: Ռուսաստանում սեփական որոշմամբ ապրել է խնամատար ընտանիքում: Վստահված անձինք նրան ուղեկցել են մինչև Մինսկ, այնտեղ նա հանդիպել է իր բարեկամուհուն: Սահմանների անվտանգ հատման և ընտանիքի հետ վերամիավորման

մասով Հանձնակատարի աշխատակազմի աշխատակիցները հետևողականորեն մանրակրկիտ աշխատանք են տարել ուկրաինական կողմի, ինչպես նաև Ռուսաստանի Դաշնությունում Մարդու իրավունքների հանձնակատար Տատյանա Մոսկալկովայի և ԿԽՄԿ հետ: Ինչպես նաև աջակցություն են ցուցաբերել Հռոմի Պապի դելագատ, կարդինալ Մատեո Զուպպին և Ռուսաստանի Դաշնությունում առաքելական նունցիատուրայի ներկայացուցիչներ:

Այսօրվա դրությամբ 27 երեխաներից 12-ը հասել են չափահասության՝ երկուսը վերադարձել են Ուկրաինա, իսկ մնացածը սեփական որոշմամբ շարունակում են ապրել Ռուսաստանում: 2022 թվականի աշնանը ռուս զինվորականները նկուղներում գտել և գնդակոծությունից դուրս են բերել Ուկրաինայի Խարկովի մարզի Կուպյանսկի ուղղիչ դպրոց-ինտերնատի 13 երեխաների: Երեխաները առանց ուսուցիչների և դաստիարակների են եղել, միայն երեք երեխայի մոտ է առկա եղել փաստաթղթեր: Մյուս երեխաների մասին տեղեկությունները գրվել են նրանց խոսքերից:

Դպրոց-ինտերնատի վարչակազմը, որտեղ նրանց տեղակայել են, ինչպես նաև ԼԺՀ-ի ՆԳՆ-ի աշխատակիցները սկսել են փնտրել մնացած երեխաների ծնողներին և այլ օրինական ներկայացուցիչներին: Աշխատանքին միացել է դաշնային հանձնակատարի աշխատակազմը, ինչպես նաև Լուգանսկի Ժողովրդական Հանրապետությունում երեխայի իրավունքների հանձնակատար՝ Իննա Շվենկը:

Որոշ հարազատներին հաջողվել է գտնել օպերատիվ կերպով. նոյեմբերին մեկ երեխա փոխանցել են մորը, դեկտեմբերին տղային և աղջիկան փոխանցել են խնամակալ տատիկին, հունվարին չորս եղբայրներին ու քույրերին՝ հորը, մարտին ևս մեկ տղայի փոխանցել են մորը:

2023 թվականի մայիսին տեղի է ունեցել Ուկրաինայից մոր և որդու վերամիավորումը, ով Կուպյանսկի դպրոց-ինտերնատից էր դուրս բերվել: Կամավորների դիմումից հետո հանձնակատարի աշխատակազմը օգնեց լոգիստիկայի հարցում, գնեց ավիա- և երկաթուղային տոմսեր, ապահովեց հյուրանոցով: Տարբեր փուլերում ընտանիքին ուղեկցել են Ռոստովի մարզի և ԼԺՀ երեխայի իրավունքների հանձնակատարները, Կարմիր խաչի միջազգային կոմիտեի աշխատակիցները:

2023 թվականի հունիսին եղբորն ու քրոջը վերցրել է մայրը: Այս խմբի վերջին երեխաները՝ նույնպես եղբայր և քույր, վերամիավորվել են իրենց մոր հետ այս տարվա սեպտեմբերի սկզբին:

Այսօրվա դրությամբ Կուսայանսկի ուղղիչ դպրոց-ինտերնատի բոլոր երեխաները գտնվում են իրենց ընտանիքներում:

Առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների տեղավորումը խնամակալության Ռուսաստանի քաղաքացիների ընտանիքներ

2022 թվականի ապրիլ-հոկտեմբեր ամիսների ԴԺՀ-ից և ԼԺՀ-ից առանց ծնողների խնամքի մնացած և ծնողազուրկ 380 երեխաներ (19 շրջաններից) տեղավորվել են ռուսական խնամատար ընտանիքներում:

Տղաների մեծ մասը երկար ժամանակ եղել է Հանրապետական մանկատներում: Հիմնականում այս երեխաները սիրելիներ են, այսինքն՝ նրանք կազմում են 3-9 հոգանոց ընտանեկան խմբեր, երեխաներից ոմանք՝ առողջության առանձնահատկություններով: Ավանդաբար, նման երեխաների տեղավորումը բարդ է: Բացի այդ, ԴԺՀ-ում և ԼԺՀ-ում ստեղծված իրավիճակի պատճառով բավականին դժվար է գտնել ընտանիքներ, որոնք պատրաստ են ընդունել երեխաներին: Իսկ հարազատ ընտանիքի հետ վերամիավորումը մոտ ապագայում իրատեսական չի եղել՝ ծնողների մոտ ճգնաժամային իրավիճակի և մոտ ապագայում ծնողական իրավունքների վերականգնման բացակայության պատճառով:

Կարևոր է հասկանալ, որ ԴԺՀ-ի և ԼԺՀ-ի տարածքները երկար տարիներ զնդակոծվել են Ուկրաինայի Զինված ուժերի կողմից, և այդ մասին գիտեն Հանրապետության սոցիալական հաստատությունների որբ երեխաների մեծ մասը: Երեխաները Ռուսաստանին չեն ընկալում որպես թշնամի, նրանք ակնկալում են պաշտպանություն և օգնություն Ռուսաստանից, ուստի ապահով տարածք տեղափոխելը և խնամատար ռուս ընտանիքները նրանց համար տրավմատիկ հանգամանք չէ:

Բոլոր աշխատանքները տարվել են Դոնբասի հանրապետությունների ղեկավարների և լիազորված մարմինների խնդրանքով ու ակտիվ մասնակցությամբ: Երեխաների առաջին խումբը՝ 27 հոգուց բաղկացած, 2022 թվականի ապրիլին ժամանակավոր խնամակալության տեղավորվել է Մոսկվայի մարզի ընտանիքներում՝ ԴՆՀ-ի հովանավորության և խնամակալության ոլորտում լիազորված մարմինների որոշմամբ:

Երեխաներին ընտանիքներում խնամակալության տեղավորումն աջակցությունը ժամանակավոր և արտակարգ բնույթ է կրել. անհրաժեշտ էր երեխաներին արագորեն դուրս բերել կրակոցների տակից և նրանց համար ընտանեկան միջավայր ապահովել: Այլընտրանք կարող էր լինել երեխաների տեղաբաշխումը մանկական

հաստատություններում կամ ԺՏԿ ապահով շրջաններում, սակայն դա ստեղծում է լրացուցիչ ռիսկեր, որոնք կապված են հաստատություններում հավաքական գտնվելու հետ, և չի համապատասխանում համաշխարհային, այդ թվում՝ ռուսական, ապահիստիտուալիզացման վեկտորի ուղղությանը:

Հանձնակատարի նախաձեռնությամբ ներկայումս անկախ փորձագետների կողմից ուսումնասիրություններ են տարվում երեխաների մասնակցությամբ, որոնց անդրադարձել են ռազմական գործողությունները Ուկրաինայում: Զեկույցը նախատեսվում է 2024 թվականի աշնան կողմ:

«Իմ կյանքը շատ սաստիկ փոխվել է: Առաջ, երբ Լուգանսկում եմ գտնվել, ես, այսպես ասած, փնթի եմ վերաբերվել ամեն բանի: Այնտեղի տղաների հետ կռիվների եմ դուրս եկել: Չար, ագրեսիվ ենք եղել: Իսկ հիմա, երբ տեղափոխվել եմ այստեղ, հնարավորություն է ստեղծվել... Հնարավորություն է ստեղծվել սպորտով զբաղվելու, լավ ապրելու: Հնարավորություն է ստեղծվել փոխվելու և ավելի լավ դառնալու»:

Պատանի, 16 տարեկան

Ոչ մեծ դժվարություններ առաջացել են երեխաների՝ նոր դպրոցներին ադապտացման ընթացքում, մասնավորապես կրթական ծրագրերի փոփոխությամբ պայմանավորված: Շատ առարկաների ճյուղեր նախկին դպրոցներում, երեխաների խոսքով, գործնականում չեն դասավանդվել: Նաև հանդիպել է ինտերնատուրային հաստատություններից երեխաների գնահատականների բարձրացման պրակտիկա, ինչի կապակցությամբ կրթական հաստատությունը փոխելուց հետո, անհամապատասխանություն է առաջացել ուսումնական առարկաներից նախկին գնահատականների և երեխաների գիտելիքների իրական մակարդակի մասով:

«Իսկ սովորելն, ընդհանրապես, հեշտացել է, թե՞ բարդացել: Ավելի բարդ է: Քանի որ այն դպրոցում, երբ մենք այնտեղ ենք գտնվել, քանի որ մանկատանն ենք եղել, մեզ հիմնականում բարձրացրել են գնահատականները: Նախկին դպրոցում ես միշտ չորսեր եմ ստացել, իսկ այստեղ միայն երկու կիսամյակ եմ չորսով փակել: Ներկայումս, փորձել եմ, որ տարին միայն չորսերով լինի, բայց չի ստացվել»:

Օրիորդ, 13 տարեկան

Այնուամենայնիվ, ուսումնասիրության որոշ մասնակիցներ նշում են, որ այս փոփոխությունը, ընդհակառակը, օգնել է նրանց ուսման նկատմամբ բարձրացնել իրենց մոտիվացիայի

մակարդակը, տեսակավորել ավելի հիմնարար կրթական ծրագրեր:

«Այնտեղ սովորել եմ համատարած 3-ի, իսկ այստեղ արդեն 4-ի եմ ձգել (...): Ուղղակի ես հասկացա, որ այստեղ ավելի բարդ է որևէ տեղ ընդունվելը: Այնտեղ, եթե անգամ 3-ի սովորեի, կարող է ցանկացած քույր ընդունվել, իսկ այստեղ այդպես չէ: Այստեղ սովորել է պետք: Ես հասկացել եմ, որ այստեղ հենց դա չի գործի, սովորել է պետք»:

Պատանի, 15 տարեկան

Ուսումնասիրության արդյունքում պարզվել է, որ շատ երեխաներ առաջին անգամ անցել են ամբողջական բժշկական հետազոտություն միայն Ռուսաստանի այլ շրջաններ տեղափոխվելուց հետո, ինչով պայմանավորված հայտնաբերել են հիվանդություններ, որոնք նախկինում չեն արտացոլվել հիվանդության պատմության և ամբուլատոր քարտի մեջ, իսկ որոշ դեպքերում նաև հանվել են ախտորոշումները, որոնք նախկինում դրվել են:

Խնամակալության տակ գտնվող երեխաների թվում են նաև Մարիուպոլում առանց հսկողության մնացած 22 անչափահասներ:

Բոլոր հոգեգավակ երեխաները ստացել են Ռուսաստանի Դաշնության քաղաքացիություն՝ պահպանելով ԼՇՀ-ի, ԴԺՀ-ի կամ Ուկրաինայի քաղաքացիությունը: Կարևոր է տարբերակել Ռուսաստանում գոյություն ունեցող ընտանեկան կազմակերպման ձևերը երեխաների համար, ովքեր մնացել են առանց ծնողական խնամքի:

Ռուսաստանի օրենսդրության համաձայն, խնամակալությունը և հոգաբարձությունը թույլ են տալիս անհապաղ առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխային տեղավորել ընտանիքում՝ խնամակալության և հոգաբարձության մարմնի որոշմամբ: Որդեգրումը իր հերթին որդեգրողի և որդեգրվածի միջև ստեղծում է կապ, որը նման է ծնողների և ծնված երեխաների միջև կապին, և իրականացվում է դատարանի որոշմամբ:

Երեխաներին խնամակալության և հոգաժողության փոխանցելը ընտրվել է որպես տեղավորման նախընտրելի ձև՝ հաշվառնելով անչափահասների և նրանց արյունակից հարազատների հնարավոր վերամիավորումը, եթե այդպիսիք հայտնաբերվեն, ինչպես նաև Երեխաների իրավունքների մասին կոնվենցիային համապատասխան, որը ընդունում է, որ երեխաները, իրենց անձի լիարժեք և ներդաշնակ զարգացման համար, պետք է մեծանան ընտանեկան միջավայրում՝ երջանկության, սիրո և ըմբռնումի մթնոլորտում:

Ռուսաստանի Դաշնության նախագահին առընթեր երեխաների իրավունքների հանձնակատար

Մարիա Լվովա-Բելովայի նախաձեռնությամբ Ռուսաստանի Լուսավորության նախարարությանը կարգավորումներ են տրվել 18.03.2023թ. № 62-ԴՕ «Ուկրաինայի քաղաքացիություն ունեցող Ռուսաստանի Դաշնության քաղաքացիների իրավական կարգավիճակի առանձնահատկությունների մասին» առանց ծնողների խնամքի մնացած և ծնողազուրկ երեխաների վերաբերյալ, որոնք գտնվում են խնամակալության ներքո: Դրանցում նշվում է, որ քաղաքացիության փոփոխությունը պետք է դիտարկվի յուրաքանչյուր կոնկրետ երեխայի կյանքի իրավիճակի առանձնահատկություններից ելնելով՝ հաշվի առնելով մերձավոր հարազատների առկայությունը և անչափահասի հետ նրանց հարաբերությունների բնույթը: Որոշման ընդունման համար պարտադիր պայման է հանդիսանում երեխանրի կարծիքի բացահայտումը:

2022 թվականի ապրիլ-հոկտեմբեր ամիսների նորդեգրումը չի օգտագործվել որպես ընտանեկան կազմակերպման ձև՝ ԴԺՀ և ԼՇՀ երեխաների նկատմամբ:

«Վաղը չէ մյուս օրը» հերթափոխերը

Հանձնակատարը հերթափոխեր է իրականացնում ռազմական գործողություններից տուժած տարածքներից դեռահասների համար: 2022 թվականի օգոստոսից ի վեր տեղի է ունեցել 13 նման հերթափոխ: Դրանց մասնակից են դարձել Դոնեցկի և Լուգանսկի ժողովրդական Հանրապետությունների, Խերսոնի, Զապորոժիեի, Բելգորոդի, Բրյանսկի և Կուրսկի մարզերի 2700 պատանիներ:

Ծրագիրը նախատեսված է դեռահասների ինտենսիվ սոցիալական և հոգեբանական վերականգնման համար:

Բոլոր հերթափոխերում գործում է հոգեբանական աջակցության ծառայություն, իրականացվում է կրթական ծրագիր՝ շեշտը դնելով մասնագիտական կողմնորոշման վրա, քանի որ մասնակիցները ավագ և ավարտական դասարանների աշակերտներ են: Պատանիները հաճախում են վարպետության դասեր, սպորտային դասընթացներ, գնում են էքսկուրսիաների, ծանոթանում Ռուսաստանի պատմությանը և մշակույթին:

Հերթափոխի ծրագիրը չի ներառում ռազմական պատրաստություն:

Հերթափոխերը ցույց են տվել իրենց արդյունավետությունը դեռահասների հարցումների և խնդիրների լուծման գործում, ինչը հաստատվում է հոգեբանական ախտորոշիչների արդյունքներով, ինչպես նաև երեխաների և նրանց ծնողների կողմից ստացված հետադարձ կապից:

Երեխաների հոգեբանական վիճակը կայունանում է, նրանք յուրացնում են ինքնօգնության մեթոդները: Այսպիսով, հոգեբանների եզրակացությունների համաձայն, հերթափոխերից մեկի մասնակիցների 36%-ը հասկացել է իրենց ուժեղ կողմերը, գտել է վարքի նոր ռազմավարություններ, հասկացել է, թե ինչ է անհրաժեշտ երազանքի մասնագիտության մեջ զարգանալու համար: Տղաների 28%-ի մոտ նվազել է անհանգստությունը, նրանք սովորել են պայքարել ներքին ագրեսիայի դեմ և կարողացել են հպարտություն զգալ իրենց համար:

«Հոգեբանը միակն էր, ում ես բացվեցի և պատմեցի բացարձակապես այն ամենը, ինչն ինձ անհանգստացնում էր, և նա օգնեց ինձ լուծել իմ խնդիրը: Մեզ մոտ տեղի էին ունենում շատ հետաքրքիր թրեյնինգներ, որոնց ուզում էիր հաճախել»:

Վլադիսլավ Ս., 17 տարեկան, ԴԺՀ

«Շատ հետաքրքիր էր գտնվել նոր վայրում, ծանոթանալ և ընկերանալ տարբեր քաղաքներից ժամանած մարդկանց հետ: Ջոկատավարներն ու հոգեբանը շատ օգնեցին 14 օրվա ընթացքում դառնալ մեծ ընտանիք: Այս նվաճումը հրճվանք է առաջացնում»:

Եգոր Ն., 16 տարեկան, Զապորոժիեի մարզ

«Հերթափոխն ինձ շատ դուր եկավ բարի ջոկատավարներով, որոնք մեզ հետ միշտ նույն հարթության վրա են եղել, և հագեցած ծրագրով: Մեզ հաջողվել է համախմբվել և դառնալ իրական թիմ: Ամեն օր հետաքրքիր խմբակներ էին՝ մաթեմատիկայի, անալիտիկայի: Ճամբարն ինձ խթան տվեց ինքս ինձ փոխելու համար»:

Արտյոմ Ս., 15 տարեկան, Բելգորոդի մարզ

«Ես շատ ուրախ եմ, որ հայտնվեցի այս ճամբարում: Անմոռանալի տպավորություններ են մնացել: Ջոկատն ինձ համար մեծ ընտանիք է դարձել: Ես հավերժ կհիշեմ իմ երկու ջոկատավարներին: Շնորհակալություն նրանց շատ: Եթե հնարավորություն ընձեռվի, ապա կցանկանամ նորից գնալ այնտեղ»:

Արտյոմ Վ., 17 տարեկան, Կուրսկի մարզ

Հերթափոխերն իրականացվում են բարերարների միջոցներով, մասնակիցների համար ճանապարհն ու կեցությունն անվճար են: Երեխաները հերթափոխին մասնակցում են միայն իրենց կամքով և ծնողների համաձայնությամբ, ցանկացողների կողմից շատ խնդրանքներ և արդյունքում՝ շնորհակալագրեր են ստացվում լիազորված անձի հասցեին:

2023 թվականի դեկտեմբերին Մոսկվայի մարզում 500 դեռահասների համար անցկացվել է «Վաղը չէ մյուս օրը» հերթափոխ-փառատոնը: Դրա մասնակիցները կազմել են «100 գաղափար երեխաներից» ալբոմը, այն ներառում է երեխաների առաջարկներին փոքր հայրենիքի զարգացման վերաբերյալ: Նախաձեռնությունների մի մասն արդեն կյանքի է կոչվել: Այսպես, Զապորոժիեի մարզի Մելիտոպոլում բացվել է ամառային կինոթատրոն՝ բացօթյա ֆիլմեր դիտելու համար: 2024 թվականի ապրիլին աշխատանքային ուղևորության ընթացքում այնտեղ է այցելել նաև Ռուսաստանի Դաշնության Նախագահին առընթեր երեխաների իրավունքների հանձնակատար Մարիա Լվովա-Բելովան:

Մանկական օմբուդսմենը իր հովանու ներքո է վերցրել նախաձեռնություն՝ դերասանական վարպետության դասեր անցկացնելու վերաբերյալ: 2024 թվականի ապրիլին նոր շրջաններ կատարած ուղևորության ժամանակ Մարիա Լվովա-Բելովան Լուգանսկի Մ.Գոլուբովիչի անվան թատրոնում երեխաների և ծնողների համար առաջին նման միջոցառման մեկնարկը տվեց՝ «Թատրոնը սկսվում է ընտանիքից»: Մասնակիցների հետ հանդիպեցին Ազգային ծնողական ասոցիացիայի գործադիր տնօրեն Լարիսա Սանատովսկայան և մոտիվացիոն մարզիչ Իրինա Գալանովան: Մոսկվայի ընտանեկան թատրոնի դպրոցի գեղարվեստական ղեկավար Վլադիսլավ Նաումենկոն ընտանեկան օրինակով վարպետության դաս է կազմակերպել՝ նվիրված ընտանեկան սիրողական թատրոններին: Դռնեցկի «Բեսեդկա» փլեյ-բեք թատրոնի դերասաններ Տատյանա Նոսաչը և Դեն Լարիոնովը սեմինար են անցկացրել հուզական ինտելեկտի զարգացման վերաբերյալ: Այնուհետև երեխաներն ու ծնողները բեմադրել և խաղացել են իրենց սեփական հանպատրաստից ներկայացումը:

Տյումենի մարզի նահանգապետ Ալեքսանդր Մորոզը, պատրաստվում է ԼԺՀ ուղարկել ավտոբուս, որի ներսում կա գրադարան, որպեսզի գրականությանը հասանելիություն լինի նաև տարածաշրջանի հեռավոր շրջաններում:

Երեխաների այլ մտահաղացումների մեջ են՝ էքսկուրսիաներ «Զոլոտոե կոլցո»-ով, հազվագյուտ կենդանիների և բույսերի մասին Կարմիր գրքի կազմում և այլն:

Զապորոժիեի մարզում պատրաստվում են երկրում առաջին՝ դեռահասների և նրանց ծնողների համար նախատեսված «Պոլսար» կենտրոնի բացմանը: Այստեղ նրանք կկարողանան աջակցություն գտնել համատեղ ժամանցի հետ կապված ցանկացած նախաձեռնության, հորինել և իրականացնել ընտանիքներին օգտակար նախագծեր, ստանալ խորհրդատվություն և օգնություն ցուցաբերող մասնագետների խորհուրդներ:

Բացի այդ, տղաների խնդրանքով կազմակերպվել են «Վաղը չէ մյուս օրը» ընտանեկան հերթափոխեր, որոնց մասնակից են դարձել 60 ընտանիք ԴժՀ-ից, ԼԺՀ-ից, Զապորոժիեի և Բելգորոդի մարզերից: Դրանք անցկացվել են 2024 թվականի փետրվարին և մայիսին և ներառել են հոգեբանական, մշակութային, մարզական, ժամանցային ծավալուն ծրագրեր՝ վարպետության դասեր, մարզական պարապմունքներ, հետաքրքիր մարդկանց հետ հանդիպումներ, համերգներ և այլն: Հաջորդ նման հերթափոխը, որն ուղղված է ընտանիքի ամրապնդմանը և գաղափարների իրականացման համար պայմանների ստեղծմանը, երեխաների ու ծնողների ինքնադրստորմանը ու շփմանը, նախատեսվում է անցկացնել օգոստոսին:

«Ընտանեկան հերթափոխ» նախագիծը հնարավորություն է տալիս մասնակիցներին նորովի նայել միմյանց հետ իրենց փոխգործակցությանը, բացահայտել ընտանիքի յուրաքանչյուր անդամի բնավորության նոր գծերը, համախմբվել և միասին մասնակցել ստեղծագործական, կրթական, մարզական և հոգեբանական միջոցառումներին, փոխանակել երջանկության գաղտնիքները»:

«Վաղը չէ մյուս օրը» նախագծի հոգեբանական ծառայության համակարգող, գործող հոգեբան Աննա Բ.

Հերթափոխերում աշխատող մասնագետների համար, կազմակերպվել է լրացուցիչ ուսուցում Սանկտ-Պետերբուրգի պետական համալսարանի և Մոսկվայի պետական հոգեբանամանկավարժական համալսարան հետ համատեղ: «Վաղը չէ մյուս օրը» նախագծի հոգեբանական ծառայության աշխատանքային փորձը ամփոփվել է, և դրա հիման վրա պատրաստվել է մեթոդական ուղեցույց, նոր և սահմանամերձ շրջանների պատերազմական գոտիներից երեխաների հետ տարվող աշխատանքի մասով:

«Առձեռն երեխաներին» մարդասիրական ակցիա

2022 թվականի ապրիլի սկզբին «Ռուսաստանի մարդասիրական առաքելության» ինքնավար ոչ առևտրային կազմակերպության և այլ գործընկերների հետ համատեղ մեկնարկեց հանձնակատարի մարդասիրական առաքելությունը՝ «Առձեռն երեխաներին» ակցիան: Նրա հիմնական գաղափարը հասցեականության մեջ է. աշխատել կոնկրետ ընտանիքների և երեխաների խնամքի հաստատությունների հատուկ հարցումների շուրջ: Հումանիտար ավտոշարասյունները բեռներ են տեղափոխում

Ռուսաստանի նոր շրջաններում ժամանակավոր տեղակայման կետեր և ակցիայի օպերատիվ շտաբներ, ինչպես նաև Բելգորոդի մարզ:

Այս պահին աշխատում է հինգ հումանիտար շտաբ՝ Դոնեցկում, Մարիուպոլում, Լուգանսկում, Մելիտոպոլում, Գենիչեսկում: Այնտեղից մարդասիրական օգնությունը հասցվում է կարիքավոր անչափահասներին, երեխաներ ունեցող ընտանիքներին, մանկական հաստատություններ, այդ թվում՝ ակտիվ մարտական գործողությունների շրջաններ: 2023 թվականից ի վեր նրանք կատարել են 3,6 հազար քաղաքացիների դիմումներ: 2024 թվականի ընթացքում շտաբներ են ստացվել շուրջ 460 դիմում, հասցեական աջակցություն ստացել է 1490 երեխա:

Դրանք վերաբերել են հասցեական աջակցությանը՝ սննդի հավաքածուներով, անձնական հիգիենայի պարագաներով, հագուստով, գրենական պիտույքներով, կենցաղային տեխնիկայով և կահույքով ապահովմանը, բնակարանային պայմանների բարելավմանը աջակցելուն, փաստաթղթերի ստացմանը և սոցիալական վճարների ձևակերպմանը:

Ակցիայի շրջանակներում արդեն կազմակերպվել է 28 մարդասիրական ավտոշարասյուն, հասցեական օգնություն է ստացել ավելի քան 16 հազար մարդ: Ընդհանուր առմամբ, առաքվել է ավելի քան 250 տոննա օգնություն:

Մարդասիրական բեռի կազմում են դեղեր և վիտամիններ, մասնագիտացված սնունդ, անվասայլակներ, ուղղահայացներ, հաշմանդամ երեխաների համար նախատեսված մարզասարքեր, հագուստ և կոշիկ, անկողնային պարագաներ, անձնական հիգիենայի պարագաներ, գրենական պիտույքներ, սննդամթերք: Ձմռանը ամենակարևոր կարիքների ցանկը գլխավորում էր այն ամենը, ինչը թույլ է տալիս տաքանալ՝ տաք վերմակներ, շարժական տաքացուցիչներ, ինքնավար էլեկտրամատակարարման գեներատորներ:

Մարիուպոլի «Առձեռն երեխաներին» շտաբ է դիմել երիտասարդ մայր: Վերջինիս սենյակը հանրակացարանում հրդեհվել է, իսկ ամուսինը՝ մահացել ՀՌԳ ժամանակ: Ամուսնու մահից հետո կինը կեսամիս անց է կացրել Մարիուպոլի ծննդատանը և աղջին ունեցել: Ավելի ուշ նրանք տեղ չեն ունեցել գնալու: Տեղական խնամակալության մարմինների և «Առձեռն երեխաներին» շտաբի աշխատակիցների հետ համատեղ երիտասարդ մայրիկի համար բնակվելու տեղ են պատրաստել Մակենկայի հանրակացարանում: Օգնել են նրան տեղափոխվել և պատրաստել են

ամեն անհրաժեշտ բան ընտանիքի համար՝ մանկասայլակ, տաքդիրներ, հագուստ, անկողնային պարագաներ, հիգիենայի պարագաներ:

Բացի այդ, բարեգործական միջոցներով հագեցվել են համակարգչային դասասենյակներ և ընտանեկան տիպի դաստիարակչական աշխատանքի սենյակները (ԴԱՍ), անհրաժեշտ դեղամիջոցներ և սարքավորումներ են հասցվել մանկական բժշկական հաստատություններ, օգնություն է ցուցաբերվել ԼԺՀ-ում, ԴԺՀ-ում, Զապորոժիեի և Խերսոնի շրջաններում դպրոցականներին նախապատրաստելու գործում՝ 2023/24 ուսումնական տարվա սկզբին:

2023 թվականի օգոստոսին գնվել և առաքվել են երաժշտական գործիքներ Զապորոժիեի մարզի Մելիտոպոլի արվեստի երկու դպրոցների համար: Մարիուպոլում երիտասարդ բալերինաների համար կազմակերպվել է նաև դասական խորեոգրաֆիայի վարպետության դաս, այդ մասին ՌԴ նախագահին առընթեր Երեխայի իրավունքների հարցերով հանձնակատարին խնդրել է տեղի բնակիչներից մեկը:

2023 թվականի սեպտեմբերին տեղի է ունեցել «Աշակերտից աշակերտ» բարեգործական ակցիան: 250 երեխաների համար 1,5 տոննա տետերեր, օրագրեր, գրիչներ, մատիտներ, ներկեր, ֆլումաստերներ, ալբոմներ և այլ գրենական պիտույքներ ուղարկվել են նոր շրջաններ:

Բացի այդ, Մարիուպոլում (ԴԺՀ) «Առձեռն երեխաներին» բարեգործական ակցիայի շրջանակներում նախատեսվում է մարզահրապարակ տեղադրել «Հայրենիք» զբոսայգում:

Հաշմանդամ երեխաների սոցիալական վերականգնման հանրապետական կենտրոնի (ԼԺՀ) համար ձեռք են բերվել մանկական հագուստ, զարգացնող խաղեր, անձնական օգտագործման իրեր, ինչպես նաև նուրբ շարժիչ հմտությունների զարգացման և զգայական հարստացման սարքավորումներ:

Լուգանսկի երեխայի հանրապետական տանը հանձնել են մասնագիտացված հիվանդանոցային լվացարան-սայլակ:

Զապորոժիեի մարզի երեխաների սոցիալ-հոգեբանական վերականգնման Մելիտոպոլի մարզային կենտրոնը ձեռք է բերել արդուկման մամլիչներ, հեռուստացույցներ, սպորտային ինվենտար, հագուստներ երեխաների համար:

«Երջանիկ մանկություն» բարեգործական նախագիծ

2023 թվականի հունվարից Ռուսաստանի Դաշնության նախագահին առընթեր Երեխայի իրավունքների հանձնակատարը և Սուրբ Վասիլի Մեծի բարեգործական հիմնադրամը իրականացնում են «Երջանիկ մանկություն» նախագիծը: Այն ներառում է բարեգործական միջոցների ներգրավում և դրանց ուղղում մանկական սոցիալական հաստատությունների կարիքներին, ինչպես նաև նպատակային օգնություն Ռուսաստանի նոր շրջաններում բնակվող երեխաներին և երեխաներ ունեցող ընտանիքներին:

«Երջանիկ մանկություն» նախագծի իրագործման արդյունքում 2023 թվականի ընթացքում հասցեական օգնություն է ցուցաբերվել 15 մանկական կազմակերպությունների և հաստատությունների 28,5 մլն. ռուբլիի և ավելի քան 4000 երեխա ստացել է հասցեական օգնություն:

Նախագծով հավաքված միջոցների մի մասը գնում է Շախտյորի մանկատուն-ինտերնատի (ԴԺՀ), Կրասնոդոնի մանկատուն-ինտերնատի (ԼԺՀ) և Տերպենյևի գիշերօթիկ դպրոցի (Զապորոժիեի մարզ) բարեկարգման և վերանորոգման համար: Բացի այդ, միջոցներն ուղղվում են լուրջ առողջական խնդիրներ ունեցող երեխաների հետ աշխատելու համար անհրաժեշտ հմտություններ ունեցող մասնագետների անձնակազմի ձևավորմանը: 12 հաստատությունների ղեկավարների խնդրանքով ծրագրի միջոցներով գնվել և առաքվել են գեներատորներ, լվացքի և կարի մեքենաներ, կահույք, հիգիենայի պարագաներ: Տերպենյևի գիշերօթիկ դպրոցի համար գնվել է տասը տեղանոց միկրոավտոբուս:

2023 թվականի մարտին Շախտյորի և Կրասնոդոնի մանկատների գիշերօթիկ հաստատություններում աշխատել է Մոսկվայի և Մոսկվայի մարզի բարձր որակավորում ունեցող բժիշկների թիմ: Նրանք առաջարկություններ են ներկայացրել երեխաների խնամքի, բուժման և վերականգնման վերաբերյալ:

Նոր շրջանների հաստատություններ մասնագետների կրկնակի այց է տեղի ունեցել 2024 թվականի ապրիլին: Բժիշկ-նյարդաբանը, բժիշկ-հոգեբույժը, մանկական ռեաբիլիտոլոգը, հոգեբանը, պալիատիվ բժիշկը Մոսկվայից գննել են Շախտյորի մանկատուն-ինտերնատի (ԴԺՀ) և Ռովենկովսկի՝ հատուկ կարիքներ ունեցող անձանց համար, տուն-ինտերնատի երեխաներին:

Բարեգործական ակցիայի շրջանակներում հավաքվել է նաև 750 հազար ռուբլի՝ Հանրապետական հոգեբանական-բժշկամանկավարժական հանձնաժողովի (ԼԺՀ) համար թանկարժեք մասնագիտացված սարքավորումներ գնելու համար, մասնավորապես՝ լոգոպեդի ինտերակտիվ հայելի, սենսորային պլաստիկներ, վարժասարքեր, ինչպես նաև երեխաների ինտելեկտի հետազոտման թեստեր և մեթոդական նյութեր:

2023 թվականի հունիսի 1-ին Մոսկվայում անցկացվեց «Երջանիկ մանկություն» բարեգործական փառատոնը՝ անվտանգ բովանդակության առաջին փառատոնը բոլոր տարիքի երեխաների համար: Այն այցելել է ավելի քան 6 հազար մարդ. տոմսերի վաճառքից ստացված միջոցներն ուղղված են համանուն բարեգործական նախագծի աջակցությանը:

2023 թվականի օգոստոսին աշխատանքային ուղևորության ընթացքում՝ ավելի վաղ նվիրաբերված վկայականի շրջանակում, Մարիա Լվովա-Բելովան Դոնեցկի հանրապետական մասնագիտացված երեխայի տանը նոր մեքենա է փոխանցել, առողջապահության նախարարության Հանրապետական վնասվածքաբանական կենտրոնին՝ բացասական ճնշմամբ վերքերի բուժման սարքեր, ինչպես նաև 5 միլիոն ռուբլու վկայագիր է նվիրել ԼԺՀ ներկայացուցիչներին՝ ստեղծելու համար նոր պատանեկան տարածք, որտեղ պատանիները կկարողանան հետաքրքիր և օգտակար ժամանակ անցկացնել:

Նախագծի շրջանակներում նաև լոգոպեդի ինտերակտիվ հայելին, սենսորային պլաստիկները, մարզասարքերը, երեխաների ինտելեկտը ուսումնասիրելու թեստերը և մեթոդական նյութերը փոխանցվել են ԼԺՀ-ի Հանրապետական հոգեբանական և բժշկական-մանկավարժական հանձնաժողովին: Ձեռք են բերվել սպառվող բժշկական նյութեր Բելգորոդի մանկական տարածաշրջանային կլինիկական հիվանդանոցի համար:

Էլեկտրականավարվող տասը բժշկական մասնագիտացված մահճակալներ են հանձնվել Կրասնոդոնի մանկատուն-ինտերնատին (ԼԺՀ):

Բացի այդ, հասցեական օգնություն է ցուցաբերվում երեխաներ ունեցող ընտանիքներին:

Այսպիսով, Զապորոժնու շրջանի բազմազավակ ընտանիքի համար ձեռք է բերվել Մինիվեն: Ամուսինները դաստիարակում են տասը երեխա, որոնցից յոթը խնամակալության տակ են: ԴԺՀ-ից բազմազավակ մայրիկին հանձնվել է երկհարկանի տուն գնելու վկայագիր: Կինը 8 երեխաներին միայնակ է դաստիարակում, քանի որ նրանց հայրը՝ զինծառայող, զոհվել է անցյալ տարվա ապրիլին: 2023 թվականի սեպտեմբերին ընդարձակ տուն է գնվել բազմազավակ միայնակ հոր համար, ով Հատուկ ռազմական գործողության (ՀՌԳ) ընթացքում կորցրել է ոտքը: Հաջողությամբ անցկացվել է «Սպիտակ թաշկինակ» ակցիան. այն հավաքել է 3 մլն ռուբլի, որոնք ուղղվել են ռազմական գործողությունների գոտիներից տեղահանվածների, երեխաներ ունեցող ընտանիքների, ինչպես նաև երեխաների շահերի ապահովմանն աջակցող կազմակերպությունների կարիքներին:

Օգնություն՝ երեխաների վերականգնման և բուժման գործում

Աշխատակազմի աշխատանքի առանձին ուղղություն է՝ Ուկրաինայի ռազմական ագրեսիայից տուժած երեխաների վերականգնմանն ու բուժմանն աջակցելը:

2023-24թթ. տեղի են ունեցել 9 այցեր երեխաների՝ բժշկական վերականգնման և առողջարանային բուժման համար, որին մասնակցել են 246 երեխա, նրանք բոլորը բուժման ծրագրի ավարտից անմիջապես հետո վերադարձել են տուն:

- ԴԺՀ-ից մանկական ուղեղային կաթված ունեցող 15 երեխաներ ծնողների ուղեկցությամբ վերականգման կուրս են անցել Մոսկվայի մարզում:
- Հաշմանդամություն ունեցող 23 երեխա Մոսկվայի մարզում անցել է համալիր հոգեբանական և բժշկական աջակցության ծրագիր:
- Կենտրոնական նյարդային համակարգի հիվանդությունների հետևանքով շարժման խանգարումներով 12 երեխա, այդ թվում՝ ուղեղային կաթված ունեցող, ծնողների և օրինական ներկայացուցիչների հետ միասին գտնվել են Մոսկվայի շրջանում առողջարանային բուժման մեջ:
- Շնչուղիների, հենաշարժական համակարգի, ստամոքս-աղիքային տրակտի հիվանդություններ ունեցող 50 երեխա Զապորոժիեի մարզից առողջարանային բուժում են ստացել Կրասնոդարի երկրամասում:
- Քրոնիկ ռեսպիրատոր հիվանդություններ ունեցող 50 երեխա Խերսոնի մարզից վերականգման կուրս են անցել և հանգստացել Կրասնոդարի երկրամասում:
- Հաշմանդամություն ունեցող 14 երեխա ԴԺՀ գիշերօթիկ հաստատությունից բուժման մեջ են գտնվել Ղրիմի Հանրապետությունում:
- Հաշմանդամություն ունեցող 25 երեխա ԼԺՀ գիշերօթիկ հաստատությունից բուժման մեջ են գտնվել Ղրիմի Հանրապետությունում:
- 45 երեխա Զապորոժիեի գիշերօթիկ հաստատությունից բուժման մեջ են գտնվել Ղրիմի Հանրապետությունում:
- 12 երեխա Նովուուգանսկից ծնողների և ուղեկցող անձանց հետ միասին հանգստացել են Կրասնոդարի երկրամասում:

2023 թվականի օգոստոսին Մարիա Լվովա-Բելովան այցելել է Դոնեցկի Հանրապետական մանկական կլինիկական հիվանդանոցում բուժում ստացող 16-ամյա Կիրիլին, ով Գորլովկայում ընկել էր ուկրաինական զնդակործության տակ և ծայրահեղ ծանր վնասվածքներ ստացել: Տղայի մայրը ավելի վաղ դիմել էր հանձնակատարին՝

խնդրելով օգնել Մոսկվայում հետագա բուժման և վերականգնման հարցում:

Սեպտեմբերի սկզբին Կիրիլը հոսպիտալացվել էր Մոսկվայի դաշնային բժշկական կենտրոն: Միաժամանակ, վերականգնման են ժամանել երկու երեխա հանքափորների մանկատուն-գիշերօթիկ հաստատությունից (Դոնեցկի ժողովրդական Հանրապետություն):

Պատշաճ աշխատակազմն աջակցում է ականապայթյունային վնասվածքներով, այդ թվում՝ պրոթեզավորմամբ երեխաների բուժման և բժշկական վերականգնման կազմակերպման հարցում: Հանձնակատարի աջակցությամբ երեխաները ուղարկվում են մայրաքաղաքի և դաշնային մանկական կլինիկաներ, որոնք իրենց պրոֆիլով լավագույնն են երկրում: Օրինակ՝ Ռուսական մանկական կլինիկական հիվանդանոց և Մոսկվայի անհետաձգելի մանկական վիրաբուժության և վնասվածքաբանության գիտահետազոտական ինստիտուտ:

Այսպիսով, Դոնեցկի ժողովրդական Հանրապետությունից մի տղա ծանր ականապայթյունային վնասվածք է ստացել և շտապ հոսպիտալացվել է անհետաձգելի մանկական վիրաբուժության և վնասվածքաբանության գիտահետազոտական ինստիտուտ: Բժիշկներն ամեն ինչ արել են նրան բուժելու, նրա հետ համալիր վերականգնման բոլոր անհրաժեշտ փուլերն անցկացնելու և պրոթեզավորման նախապատրաստվելու համար: «Մոտորիկա» ՍՊԸ-ի մասնագետների շնորհիվ դեռահասը ստացել է ձեռքի բիոնիկ պրոթեզ՝ նկարով, որը կատարվել է ձեռքով և ըստ նրա էսքիզի: Պրոթեզի բոլոր գործառնությունները սովորեցնելուց հետո տղան կրկին կկարողանա օգտագործել երկու ձեռքերը: Բիոնիկ պրոթեզի ծախսերը կազմել են 1,5 մլն ռուբլի և վճարվել են լիազորված անձի կողմից ներգրավված բարեգործական միջոցներից:

2023 թվականի հուլիսին հանձնակատարը աջակցություն է ցուցաբերել ԴԺՀ-ից 13-ամյա դեռահասի անհետաձգելի մանկական վիրաբուժության և վնասվածքաբանության գիտահետազոտական ինստիտուտ տեղափոխմանը և հոսպիտալացմանը, որին հաջորդում է վերականգնումը:

Մանկական ենթակառուցվածքների զարգացում նոր մարզերում

Ռուսաստանի Դաշնության նախագահին առընթեր երեխաների իրավունքների հանձնակատարի աջակցությամբ բացվել են երեք պատանեկան կենտրոններ՝ ԼժՀ-ի Բելովոդսկում, ԴԺՀ-ի Մարիուպոլում և Մակենկայում, որտեղ երեխաները կարող են հետաքրքիր և օգտակար ժամանակ անցկացնել: Նրանք նաև իրականացնում են

«ծնողների սենյակ» նախագիծը, ամսական հանդիպումներ են ունենում երեխաների դաստիարակությամբ զբաղվող մասնագետների հետ:

2023 թվականի դեկտեմբերին հանձնակատարի աջակցությամբ Լուգանսկում բացվել է հաշմանդամություն ունեցող երեխաների ցերեկային կենտրոն, որտեղ ծնողները կարող են մի քանի ժամով բերել իրենց երեխաներին, իսկ այդ ժամանակ հանգստանալ և զբաղվել իրենց գործերով:

2024 թվականի հունիսին հոգեբանական, մանկավարժական, բժշկական և սոցիալական ազգային օգնության տարածաշրջանային կենտրոնը (Մեյխոպոլ, Զապորոժիեի մարզ) դարձավ «նոր հնարավորությունների կենտրոններ» համառուսական դրամաշնորհային մրցույթի 15 հաղթողներից մեկը: Հաղթողները կստանան մինչև 2 մլն ռուբլի՝ հաշմանդամություն ունեցող երեխաների համար նոր հարմարավետ տարածք ստեղծելու համար: Մրցույթն անցկացվել է «Երկիր երեխաների համար» բարեգործական հիմնադրամի հետ համատեղ: Տարածքի բացումը նախատեսված է 2024 թվականին:

Միջազգային համագործակցություն

Ռուսաստանի Դաշնության նախագահին առընթեր երեխաների իրավունքների հանձնակատարը բաց է միջազգային կազմակերպությունների ներկայացուցիչների և օտարերկրյա պետությունների պաշտոնատար անձանց հետ փոխգործակցության համար: Հատուկ ռազմական գործողությունների (ՀՌԳ) անցկացման ընթացքում նրանց հետ մի քանի հանդիպումներ են տեղի ունեցել:

Այսպիսով, 2022 թվականի հոկտեմբերին տեղի է ունեցել հանձնակատարի հանդիպումը Ռուսաստանի Դաշնությունում ՄԱԿ-ի փախստականների հարցերով զերագույն հանձնակատարի գրասենյակի ներկայացուցչության ղեկավար Քարիմ Աթասիի հետ: Երեխաների հարցերով օմբուդսմենը մանրամասն տեղեկություններ է ներկայացրել ՀՌԳ հետևանքով տուժած տարածքներից ծնողագուրկ և առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաներին սոցիալական աջակցություն ցուցաբերելու վերաբերյալ: Բացի այդ, ներկայացուցչությանը, իր իսկ հարցումով, փոխանցվել են լրացուցիչ տեղեկություններ:

2023 թվականի հունվարին տեղի է ունեցել հանդիպում ՅՈՒՆԻՍԵՖ-ի Եվրոպայի և Կենտրոնական Ասիայի բաժանմունքի տարածաշրջանային տնօրեն Աֆշան Հանիի հետ: Հանձնակատարը խոսել է հրետակոծվող շրջաններից երեխաների տեղաշարժի, նրանց

տեղավորման, հարազատներ գտնելու և ընտանիքների վերամիավորման մասին և այլն:

Բացի այդ, հանձնակատարի աշխատակազմը Կարմիր Խաչի Միջազգային Կոմիտեի հետ քննարկում է երրորդ երկրներում երեխաների որոնման և ընտանիքների հետ վերամիավորման հետ կապված հարցեր: ԿԽԿ-ին են փոխանցվել երեխաների և Եվրամիության երկրներում գտնվող երեխաների նրանց հարազատների կոնտակտները: Ներկայումս երեխաների ընտանիքների հետ վերամիավորման դեպքերի մի մասի մշակումը տեղի է ունենում ԿԽԿ-ի ակտիվ աջակցությամբ: Դրա ներկայացուցիչները աջակցում են տեղափոխման և բնակության համար վճարման կազմակերպմանը, ինչպես նաև երրորդ երկրների տարածքում գտնվող երեխաների որոնմանը և նրանց վերամիավորմանը Ռուսաստանի տարածքում գտնվող ծնողների հետ:

2023 թվականի ապրիլի 5-ին Մարիա Լվովա-Բելովան ելույթ է ունեցել ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի ոչ պաշտոնական նիստում՝ «Արրիայի բանաձևով», որը նվիրված էր «Երեխաները և զինված հակամարտությունը. ուկրաինական ճգնաժամը: Հակամարտության գոտուց երեխաների տարահանում» թեմային: Դոնբասում իրավիճակի մասին զեկույցներ են ներկայացրել նաև ԴԺՀ-ում Մարդու իրավունքների հանձնակատար Դարյա Մորոզովան, ԴԺՀ-ի ղեկավարի՝ Երեխայի իրավունքների հարցերով խորհրդական Էլեոնորա Ֆեդորենկոն, Դոնեցկի բժիշկ-վնասվածքաբան Եվգենի Ժիլիցինը: «Առձեռն երեխաներին» մարդասիրական ակցիայի ընթացիկ արդյունքներով կիսվել է դրա ղեկավար Ալեքսեյ Պետրովը:

2023 թվականի մայիսի 16-ին կայացել է Մարիա Լվովա-Բելովայի աշխատանքային հանդիպումը Ռուսաստանի Դաշնությունում և Բելառուսի Հանրապետությունում Կարմիր Խաչի միջազգային կոմիտեի պատվիրակության ղեկավարության հետ: Մանրամասն քննարկվել են երեխաների և նրանց ծնողների կամայլմերձավորազգականների որոնման հարցերը: Պայմանավորվածություն է ձեռք բերվել շարունակել փոխգործակցությունը:

2023 թվականի մայիսի 19-ին հանձնակատարը հանդիպել է ՄԱԿ-ի գլխավոր քարտուղարի երեխաների և զինված հակամարտությունների հարցերով հատուկ ներկայացուցիչ Վիրջինիա Գամբայի հետ: Զրույցի առանցքային թեման հակամարտությունից տուժած երեխաների իրավունքների պաշտպանությունն էր: Քննարկվել են անչափահասների նկատմամբ հնարավոր խախտումների կանխարգելմանն ուղղված միջոցառումները:

2023 թվականի հունիսի 29-ին Մոսկվայում կայացել է Մարիա Լվովա-Բելովայի աշխատանքային հանդիպումը Իտալիայի Եպիսկոպոսների

կաթոլիկ համաժողովի ներկայացուցիչ, կարդինալ Մատեո Ջուպպիի հետ: Կողմերը քննարկել են մարդասիրական հարցեր՝ կապված ռազմական գործողությունների և երեխաների իրավունքների պաշտպանության հետ: Բանակցությունների արդյունքում ձևավորվել է երկկողմ խումբ, որի շրջանակներում Ռուսաստանի ԱԳՆ աջակցությամբ տեղեկատվություն է փոխանակվում այն երեխաների մասին, որոնց հետ ցանկանում են վերամիավորվել Ուկրաինայի հարազատները, համակարգվում են գործողությունները:

Կարդինալ Մատեո Ջուպպին նպաստել է բանակցությունների գործընթացին, որը նախորդել է Բոգդան Երմոխինի վերամիավորման ռազմականի հետ (էջ 11): Ռուսաստանի Դաշնությունում Առաքելական նվիրակության ներկայացուցիչները օգնում են հաստատել երեխաների, ինչպես նաև երեխաներ ունեցող ընտանիքների և չափահաս քաղաքացիների Ռուսաստանում գտնվելու մասին տեղեկությունները այն դեպքերում, երբ նրանք ինչ-ինչ պատճառներով պատրաստ չեն իրենց մասին լիարժեք տեղեկատվություն տրամադրել ուկրաինական կողմին: Այսպիսով, Մոսկվայում Առաքելական նվիրակության շենքում, 2023 թվականի դեկտեմբերի 1-ին հանդիպում է տեղի ունեցել մոր և նրա հինգ երեխաների հետ, ովքեր վերամիավորվել են Ռուսաստանում մոտ մեկ տարի առաջ և որոշել են մնալ այստեղ ապրելու:

2023 թվականի հուլիսի 4-ին հանձնակատարը հանդիպել է Ռուսաստանում Կատարի արտակարգ և լիազոր դեսպան Ահմեդ բեն Նասեր բեն Ջասեմ Ալ Թանիի հետ: Զրույցի թեման, այդ թվում, ռուսական կողմի գործողություններն էին՝ ռազմական գործողությունների բախված անչափահասների առողջությունն ու կյանքը պաշտպանելու համար, ինչպես նաև երեխաների և ծնողների վերամիավորումը, որոնք բաժանվել էին ՀՌԳ-ի ընթացքում:

Հանձնակատարի և Կատարի Պետության համագործակցությունը

Կատարի Պետության ներկայացուցիչները խորն են ընկղմվել վերամիավորման գործընթացի մեջ. ուսումնասիրել են մանրամասները, օգնում են ոչ միայն ուկրաինական կողմի հետ բանակցություններում, այլև երեխաների, ծնողների, ուղեկցող անձանց տրանսֆերի, կեցության և սննդի կազմակերպմանն ու վճարմանը:

2023 թվականի հոկտեմբերից Կատարի պետության անմիջական մասնակցությամբ հաջողվել է զգալի հաջողությունների հասնել ընտանիքների վերամիավորման գործում:

- Ռուսաստանի տարածքում չորս ընտանիքներից ութ երեխա է վերամիավորվել:

- Ուկրաինայի տարածքում՝ 34 երեխա 27 ընտանիքներից:

Կատարի Պետության ներկայացուցիչներն անձամբ են ստուգում իրենց օտարերկրյա դիվանագիտական հաստատությունների տարածքում ընտանիքների վերամիավորման բոլոր դեպքերը. Ռուսաստանի Դաշնությունում Կատարի Պետության դեսպանատանը արդեն վեց նման հանդիպում է տեղի ունեցել: Հաճախ այդ հանդիպումներին ներկա է Ռուսաստանի Դաշնությունում Կատարի Պետության արտակարգ և լիազոր դեսպան Ահմեդ բեն Նասեր բեն Ջասիմ Ալ Թանին:

Մեր համատեղ գործունեության շրջանակներում վերամիավորման յուրաքանչյուր նոր դեպք լայնորեն և անաչառ կերպով լուսաբանվում է ինչպես Ռուսաստանի Դաշնության ԶԼՄ-ների, այնպես էլ Կատարի Պետության կողմից հիմնադրված Ալ-Ջազիրա հեռուստաալիքի ուժերի կողմից, ինչը նպաստում է միջազգային մակարդակով ընտանիքների վերամիավորման մեր աշխատանքի վերաբերյալ հավաստի տեղեկատվության տարածմանը:

Ներկայումս ընտանեկան վեճերի դեպքում, երբ ծնողները չեն կարողանում ինքնուրույն հասնել փոխըմբռնման, հնարավորություն է ստեղծվել չեզոք կողմի աջակցությամբ դիմել մեդիացիայի և փոխզիջման գալ, առաջին հերթին հանուն երեխաների շահերի: Առայժմ ոչ ոք չի օգտվել այդ հնարավորությունից:

Կատարի օգնությունը չի սահմանափակվում միայն երեխաներին ընտանիքների հետ վերամիավորելու հարցերով: Պետության ներկայացուցիչները հետագա մասնակցություն են ունենում նաև նրանց կյանքին՝ ցուցաբերելով անկեղծ անհանգստություն հասարակության մեջ երեխաների հետագա վերաինտեգրման և նրանց ֆիզիկական, ինչպես նաև հոգե-զգացունքային առողջության վերաբերյալ:

2024 թվականի ապրիլին Կատարը Դոհայում կազմակերպել էր վերամիավորված ընտանիքների վերականգնման ծրագիր, որին մասնակցել են տասը երեխաներ և նրանց հարազատները:

Ռուսաստանի Դաշնության նախագահին առընթեր երեխաների իրավունքների հանձնակատար Մարիա Լվովա-Բելովան ընտանիքների հետ հանդիպել է Դոհայում:

Կատար կատարած պաշտոնական այցի շրջանակներում բանակցություններ են տեղի ունեցել նաև Ռուսաստանի երեխաների օմբուդսմենի և Կատարի ԱԳՆ-ում միջազգային համագործակցության հարցերով պետնախարար Լուվա Ալ-Հաթերի միջև՝ հետագա համագործակցության վերաբերյալ:

Հանձնակատարի և իշխանական մարմինների փոխգործակցությունը

ՀՌԳ-ի մեկնարկից ի վեր Ուկրաինայի իշխանության մարմինների ներկայացուցիչները պաշտոնապես չեն դիմել ՌԴ Նախագահին առընթեր երեխաների իրավունքների հանձնակատարին: Նշենք, որ Մարիա Լվովա-Բելովան բաց է ուկրաինական կողմի հետ փոխգործակցության համար, և եթե պաշտոնական հարցումներ ստանային, դրանք կքննարկվեին:

Ժամանակի ընթացքում հանձնակատարի աշխատակազմի և Ուկրաինայի միջև ձևավորվել է կապի աշխատանքային ալիք՝ տեղեկատվության փոխանակման, տվյալների ստուգման, վերամիավորման գործընթացը համակարգելու համար: Այս ալիքով աշխատանքն ընթանում է կանոնավոր և կառուցողական:

2023-ի հոկտեմբերին Կատարը սկսեց միջնորդ հանդիսանալ շփումներում, իսկ 2024-ի ապրիլի 24-ին Դոհայում Կատարի միջնորդությամբ տեղի ունեցան դեմ առ դեմ բանակցություններ ուկրաինական կողմի հետ, որտեղ քննարկվեցին օգնություն տրամադրելու հարցն այն ընտանիքներին, ովքեր ցանկանում են վերամիավորվել, ինչպես նաև ընթացիկ ցուցակները, որոնք ներառում են 29 երեխայի անուններ, ովքեր ապրում են Ռուսաստանում և ցանկանում են վերամիավորվել Ուկրաինայում բնակվող իրենց հարազատների հետ, ինչպես նաև Ուկրաինայում բնակվող 11 երեխա, որոնց հարազատները սպասում են Ռուսաստանում:

Այս ցուցակից վեց երեխաներ 2024 թվականի մայիսի 23-ին վերամիավորվեցին Ուկրաինայում

իրենց հարազատների հետ: Պայմանավորվածությունների շրջանակներում աշխատանքները շարունակվում են:

Միևնույն ժամանակ, ուկրաինական կողմը մի շարք դեպքերում ձգձգում է երեխաներին Ռուսաստան իրենց հարազատների մոտ վերադարձնելու գործընթացը՝ չձեռնարկելով վարչական աջակցության բոլոր հնարավոր միջոցները:

Ուկրաինայի գործողությունները՝ ուղղված երեխաների շահերի դեմ

Հանձնակատարի և նրա աշխատակազմի աշխատանքը անմիջապես ՀՌԳ գոտիներում, երեխաների և նրանց ծնողների հետ շփումը, մամուլի հրապարակումների վերլուծությունը վկայում են, որ Ուկրաինան գործում է երեխաների շահերի դեմ:

- Սկզբում Ուկրաինան երեխաներին չէր տարհանում վտանգավոր տարածքներից,

որտեղ ռազմական գործողություններ էին ընթանում, և նրանք կենդանի վահան էին գործում ուկրաինացի զինվորականների և նեոնացիստական ուժերի համար: Այժմ Ուկրաինան պարտադիր տարհանում է իրականացնում՝ առանց առաջադրման կողմն ընտրելու իրավունքի, թեև, ըստ մեզ հասած տեղեկությունների, մի շարք ընտանիքներ կցանկանային մեկնել Ռուսաստանի տարածք:

- Ուկրաինան հետապնդում է ռուսական ընտանիքներին և Դոնբասի որբերի, ինչպես նաև Ռուսաստանի նոր շրջանների երեխաներին և նրանց ընտանիքներին մարդասիրական օգնություն ցուցաբերելու գործում ներգրավված ռուս մասնագետների: Նրանց հասցեին սպառնալիքներ են հնչում հեռախոսով և սոցիալական ցանցերի միջոցով: Համացանցում տեղադրվում են ընտանիքների և մասնագետների անձնական տվյալները: Հետապնդվում են կամավորներ, մարդասիրական նախագծերի աշխատակիցներ, որոնք օգնում են երեխաներին ընտանիքների հետ վերամիավորելու գործընթացին:

2023 թվականի ապրիլին Ռուսաստանում խնամատար ընտանիքում ապրող Մարիուպոլից որբ դեռահասը հարձակման էր ենթարկվել Ուկրաինայից հեռախոսազանգերով և հաղորդագրություններով: Նրան ստիպում էին ասել, որ իրեն պահում են այդ ընտանիքում իր կամքին հակառակ և նա ուզում է վերադառնալ: Ի պատասխան տղայի մերժման՝ հարձակվողները սկսել են սպառնալ նրա քույրերի կյանքին: Նրանց փրկելու համար դեռահասը ստիպված է եղել վերադառնալ Ուկրաինա: Սադրանքը հաջողվել է կանխել:

- Ուկրաինան ճնշում է գործադրել ծնողների վրա, որոնց երեխաները ուղարկվել են Ռուսաստան կարճատև հանգստի, պահանջել է նրանց շուտափույթ վերադարձը և պարտավորեցնում է ցուցմունք տալ ռուսական կողմի հանգստի կազմակերպիչների դեմ:
- Ուկրաինայի կողմից գործում են ոչ առևտրային կազմակերպություններ, օրինակ, Save Ukraine-ը, որոնք, չհամաձայնեցնելով վերամիավորման իրենց գործողությունները ռուսական կողմի գործընկերների հետ, հրահանգում են հարազատներին, լեգենդներ հորինում, որոնք իրենք իրենց հերթին պատմում են սահմանապահ ծառայության աշխատակիցներին: Արդյունքում, ավելանում է Ռուսաստանի սահմանը հատելու ժամանակը և երեխաների տեղափոխման համար անհրաժեշտ փաստաթղթերի պատրաստման ակնկալիքները, ինչը չի նպաստում ընտանիքների արագ վերամիավորմանը, ինչպես նաև հանգեցնում է նրան, որ

դժվարություններ են առաջանում սահմանը հատելու մասով, մասնավորապես, երբ մարդիկ ներկայանում են սխալ տվյալներով:

- Ուկրաինան պլանային գնդակոծություններ է իրականացնում Բելգորոդի, Բոյանսկի բնակավայրեր, Կուրսկի շրջաններ, այլ շրջաններ, որոնց արդյունքում տուժում են նաև երեխաները: Հանձնակատարը մասնակցում է սահմանամերձ շրջանների խաղաղ բնակիչներին օգնություն ցուցաբերելուն:
- Ուկրաինայի աջակցությամբ իրականացվում են երեխաների նկատմամբ հսկողության նախաձեռնություններ՝ օգտագործելով բաց տվյալներ:
- Ուկրաինան վերամիավորված ընտանիքներից պահանջում է ցուցմունքներ տալ և իրավիճակը ներկայացնել իրականությանը չհամապատասխանող լույսի ներքո: Ուկրաինայի հետ սահմանը հատելուց հետո ընտանիքների մեկնաբանություններն ու արձագանքները հաճախ արմատապես փոխվում են:
- Ուկրաինան ստեղծում է ֆեյքեր, որոնք բարդացնում են երեխաներին ընտանիքների հետ վերամիավորելու աշխատանքը: Մասնավորապես, ծնողների և հարազատների շրջանում անվստահություն են առաջացնում Ռուսաստանի գործողությունների նկատմամբ: Օրինակ, հրապարակում է տեղեկատվություն իբր հետախուզվող ուկրաինացի երեխաների մասին childrenofwar.gov.ua կայքում: Լիազորողի աշխատակազմը բազմիցս ստուգել է այնտեղ տեղադրված տեղեկությունները և գտել անհամապատասխանություններ: Այսպիսով, երեխաները վաղուց տուն են վերադարձել առողջության ճամբարից, ընտանիքը վերամիավորվել է, սակայն նրանց մասին տվյալները դեռ մնում են կայքում: Հարազատների մի մասը հարցումներ է ուղարկել կայքին առաջին ամիսներին, երբ ինչ-ինչ պատճառներով կորցրել են կապը, բայց հիմա երեխաները գտնվել են: Այսպիսով, այս ռեսուրսի վրա պահվող տեղեկատվությունը 19 հազար իբրև թե բռնի տեղափոխված Ռուսաստան երեխաների մասով չի համապատասխանում իրականությանը և դրան չի կարելի վստահել:

Ապատեղեկատվությունը հանրային տիրույթում

Ցավոք, ՀՌԳ ընթացքում Ռուսաստանի Դաշնության և Ռուսաստանի Դաշնության նախագահին առընթեր երեխաների իրավունքների հանձնակատարի՝ երեխաների իրավունքների փրկության և պաշտպանության վերաբերյալ աշխատանքի մասով տեղեկատվությունը, ենթարկվում է օտարերկրյա ԶԼՄ-ների և քաղաքական գործիչների կողմից խեղաթյուրման:

ենթադրում ենք, ինչ-որ դեպքերում՝ միտումնավոր, ինչ-որ դեպքերում՝ իրավիճակին անտեղյակ լինելով կամ ոչ պրոֆեսիոնալիզմով պայմանավորված:

Ուկրաինական անախադեպ պատեղեկատվական արշավ է ծավալել՝ մանկության պաշտպանության հարցը դրանում առավելագույնս քաղաքականացվում է: Տպավորություն է ստեղծվում, որ ուկրաինական կողմին անհրաժեշտ է ոչ այնքան ընտանիքներին օգնելը, որքան դիցաբանական համակարգ ստեղծելը:

Օտարերկրյա ԶԼՄ-ների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ նյութերի հեղինակները եզրակացություններ են անում Ռուսաստանի Դաշնության նախագահին առընթեր երեխաների իրավունքների հանձնակատարի աշխատանքի վերաբերյալ՝ չհաստատված տվյալների հիման վրա: Նրանց փաստարկը վերացական է. չի պարունակում անուններ, ազգանուններ, հասցեներ, համապատասխանաբար, այն հնարավոր չէ ստուգել: Ըստ էության, լրատվամիջոցները ֆեյքեր են ստեղծում:

Օտարերկրյա ԶԼՄ-ների իրականությանը չհամապատասխանող հաճախակի հայտարարություններից են. «Ռուսաստանը արտաքսում է երեխաներին» (անվտանգ շրջաններ ժամանած երեխաների մասին), «Ռուսաստանը խոչընդոտում է ծնողների և երեխաների վերամիավորումը» (հանձնակատարի գրասենյակին հայտնի չէ նմանատիպ դեպքերի մասին, ընդհակառակը, տարաբնույթ ջանքեր են գործադրվում խոչընդոտների վերացման ուղղությամբ):

Նկատենք նաև տերմինների սխալ օգտագործման խնդիրը: Այսպիսով, օտարերկրյա լրատվամիջոցները հաճախ օգտագործում են «adoption» (որդեգրում) տերմինը՝ նկատի ունենալով Դոնբասի որբերին խնամատար ընտանիքներում տեղավորելը, թեև պետք է օգտագործվի «guardianship» տերմինը կամ պայմանականության մեծ հաշվով՝ «foster care», «custody»:

Ընդունում ենք, որ նման սխալի պատճառը կարող է լինել Ռուսաստանի Դաշնության և Արևմուտքի երկրների օրենսդրության մեջ այս հարցի վերաբերյալ մոտեցումների զգալի տարբերությունները:

Բացի այդ, հաքերային հարձակումներ են իրականացվում ռուսական ինտերնետային ռեսուրսների վրա՝ կեղծ տեղեկություններ համացանց և մամուլ ներբեռնելու նպատակով:

Օրինակ՝ 2022 թվականի օգոստոսի 23-ին «Մեդուզան» և «Մեդիագոնան» հրատարակություն, հղում անելով Կրասնոդարի ընտանիքի և մանկության հարցերի վարչության կայքին,

հայտնում են հետևյալը. «Ազատագրված Մարիուպոլի 1000-ից ավելի երեխաներ արդեն նոր ընտանիքներ են գտել Տյումենում, Իրկուտսկում, Կեմերովոյում և Ալթայի երկրամասում: Եվս 300-ից ավելի երեխաներ ժամանակավորապես պահվում են Կրասնոդարի երկրամասի մասնագիտացված հաստատություններում և անհամբեր սպասում են իրենց նոր ընտանիքների հետ հանդիպմանը»:

Օգոստոսի 24-ին պետական մարմինը հրապարակել է այս տեղեկատվության հերքումը՝ ասելով, որ նյութը տեղադրվել է չարտոնված՝ օգտագործելով սերվերի ծրագրաշարի խոցելիությունը, և որ կայքը հետագայում ենթարկվել է DDoS հարձակման: Այդուհանդերձ, այս գրությունը պատճառ դարձավ Ուկրաինայի արտաքին գործերի նախարարության հայտարարության՝ Ռուսաստանի քաղաքացիների կողմից ուկրաինացի երեխաների անօրինական որդեգրման մասին:

Միևնույն ժամանակ, Ռուսաստանի Դաշնության երեխաների իրավունքների հարցերով հանձնակատար Մարիա Լվովա-Բելովայի գործունեությունը ՀՌԳ-ի ընթացքում երեխաներին պաշտպանելու համար հնարավորինս թափանցիկ է: Այս աշխատանքի մասին տեղեկատվությունը հեշտությամբ կարելի է ստանալ համացանցից՝ Երեխաների օմբուդսմենի պաշտոնական կայքում deti.gov.ru, հանձնակատարի անձնական էջից և «Երեխաների իրավապաշտպան» էջից, «Վկոնտակտ» սոցիալական ցանցում և Telegram-ում:

Բացի այդ, հանձնակատարը մշտական հիմունքներով մամուլի ասուլիսներ, հարցազրույցներ և մեկնաբանություններ է տալիս ռուսական և արտասահմանյան լրատվամիջոցներին:

Այսպես, Ռուսաստանի Դաշնության արտաքին գործերի նախարարության մամուլի կենտրոնում տեղի են ունեցել հանձնակատարի երկու մամուլի ասուլիսներ (2022 թվականի ապրիլ և հոկտեմբեր ամիսներին), որոնց ընթացքում Մարիա Լվովա-Բելովան մանրամասն պատմել է տարվող աշխատանքների մասին, պատասխանել լրագրողների հարցերին, հիմնականում օտարերկրյա: Միջոցառումներն անցկացվել են առկա և առցանց ձևաչափով: Երրորդ նմանատիպ մամուլի ասուլիսը նախատեսված է 2024 թվականի հունիսին:

Բացի այդ, 2023 թվականին հանձնակատարը բացառիկ հարցազրույցներ է տվել և նկարահանումների հարցում աջակցել օտարերկրյա մի շարք լրատվամիջոցների: Դրանց թվում են ամերիկյան Vice News լրատվական ալիքը, ճապոնական NHK հեռուստաալիքը, իտալական RAI հեռուստաալիքը, իսպանական El País թերթը, Շվեյցարական Weltwoche ամսագիրը, իսպանական 100 Giorni da Leoni վիդեոբլոգը,

Կոլումբիական W Radio ռադիոկայանը, բրիտանական ITV հեռուստաալիքը:

Հիմնականում հարցազրույցներում նույն հարցերն էին հնչում: Կարևոր է նշել, որ լույս տեսած որոշ հրապարակումներում կրկին օգտագործվել են «որդեգրում» և «տեղահանում» սխալ հասկացությունները:

2023 թվականի նոյեմբերին կազմակերպվել է «Վաղը չէ մյուս օրը» 12-րդ հերթափոխի մամուլի արշավը օտարերկրյա լրագրողների համար: Ամերիկյան ABC News հեռուստաալիքի, իտալական La Repubblica թերթի, ֆիննական «Հելսինգին Սանո - մատ» թերթի, Ճապոնական «Սանկեյ Սիմբուն» թերթի լրագրողները եկել էին տեսնելու, թե ինչպես են հանգստանում Ռուսաստանի նոր շրջանների երեխաները:

Ուկրաինայի և նրա աջակիցների կողմից ՀՌԳ-ի ընթացքում երեխաների պաշտպանության վերաբերյալ ստեղծված հիմնական կեղծիքների շարքին կարելի է դասել հետևյալները.

Ֆեյք № 1. «Ռուսաստանը արտաքսում և արտահանում է երեխաներին»

Դա այդպես չէ: 2022 թվականի փետրվարից Ռուսաստանի Դաշնությունը չի արտաքսել, այլ ընդունել է Ուկրաինայի և Դոնբասի հանրապետությունների մոտ 4,8 միլիոն բնակիչների, որոնցից ավելի քան 700 հազարը երեխաներ են: Երեխաների ճնշող մեծամասնությունը եկել է Ռուսաստանի անվտանգ շրջաններ ծնողների կամ մերձավոր ազգականների հետ միասին: Դոնբասի մանկական սոցիալական հաստատությունները դուրս են եկել գնդակոծությունների տակից՝ իրենց սաների անվտանգությունն ապահովելու համար:

Ֆեյք № 2. «Ռուսաստանը երեխաների որդեգրման ծրագիր ունի»

Ռուսաստանի Դաշնությունը չունի ՀՌԳ գոտիներից երեխաների որդեգրման ծրագիր: Հազարավոր որդեգրված երեխաների մասին տեղեկությունները հավաստի չեն: 2022 թվականի ապրիլ – հոկտեմբեր ամիսներին Ռուսաստանի ընտանիքների խնամակալության և հոգաբարձության ներքո հանձնակատարի աջակցությամբ փոխանցվել է 380 ծնողազուրկ և առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաներ՝ ընտանեկան մեծ խմբեր և հաշմանդամություն ունեցող երեխաներ: ԴժՀ-ից և ԼժՀ-ից երեխաների որդեգրումը, երբ հանրապետությունները ինքնիշխան պետություններ էին, ըստ հանձնակատարի աշխատակազմի, չի իրականացվել:

Մանրամասն՝ «Առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների տեղավորումը

խնամակալության Ռուսաստանի քաղաքացիների ընտանիքներ» բաժնում:

Ֆեյք № 3. «Ռուսաստանը չի վերադարձնում երեխաներին Ուկրաինացի»

Մենք այս կամ այն պատճառով բաժանված ընտանիքների վերամիավորմամբ զբաղվում ենք ՀՌԳ սկզբից՝ հետևողականորեն և բացահայտորեն: Մեզ ուղղած հարցումներին մենք օպերատիվ ընթացք ենք տալիս. անհրաժեշտության դեպքում օգնում ենք երեխային գտնելու հարցում, թեև ավելի հաճախ երեխաները գտնվում են մերձավոր ազգականների մոտ, և նրանց գտնվելու վայրը հայտնի է ծնողներին: Մենք օգնություն ենք ցուցաբերում փաստաթղթերի պատրաստման հարցում: Մենք Ռուսաստանի տարածքում ուղեկցում ենք մորը, տատիկին կամ այլ հարազատին, հաճախ վճարում հյուրանոցի և ճանապարհորդության համար, հանդիպում կազմակերպում: Մենք այս գործունեությունն իրականացնում ենք Կարմիր Խաչի միջազգային կոմիտեի, Կատարի Պետության և Վատիկանի հետ համագործակցությամբ:

Ուշադրություն ենք հրավիրում նաև այն փաստի վրա, որ զգալի թվով ընտանիքներ վերամիավորվում են ինքնուրույն կամ կամավորական կազմակերպությունների օգնությամբ: Մանրամասն՝ «Ռուսաստանի Դաշնության Նախագահին առընթեր երեխաների իրավունքների հանձնակատարի աջակցությունը ընտանիքների վերամիավորմանը» բաժնում:

Ֆեյք № 4. «Ռուսաստանը չի համագործակցում ուկրաինական կողմի հետ երեխաների վերադարձի հարցով»

Ռուսաստանն ուկրաինական կողմի հետ փոխգործակցության աշխատանքային ալիք ունի, որը թույլ է տալիս մշակել անհատական հարցումներ: Կատարի միջնորդությամբ տեղի է ունենում անհրաժեշտ փաստաթղթերի, տեղեկատվության փոխանակում, հարցերի մասով՝ Վատիկանի, համակարգվում է ընտանիքների վերամիավորման գործընթացը: Միևնույն ժամանակ, երեխաները կարող են լինել ինչպես Ռուսաստանի, այնպես էլ Ուկրաինայի տարածքում: Մանրամասն՝ «Ռուսաստանի Դաշնության Նախագահին առընթեր երեխաների իրավունքների հանձնակատարի աջակցությունը ընտանիքների վերամիավորմանը» բաժնում:

Ֆեյք № 5. «ՀՌԳ գոտիներից երեխաներին ստիպում են քաղաքացիությունը փոխել ռուսականով»

Ռուսաստանի Դաշնության կազմում չորս նոր սուբյեկտների ընդգրկվելուց հետո նրանց բնակիչները, այդ թվում՝ անչափահասները, ճանաչվել են Ռուսաստանի քաղաքացիներ և հնարավորություն են ստացել ձևակերպել

ռուսական անձնագրեր: 14-ից 18 տարեկան երեխաները որոշում են կայացնում ինքնուրույն: Մինչև 14 տարեկան երեխաների համար դիմում են ներկայացնում նրանց օրինական ներկայացուցիչները՝ ծնողները կամ խնամակալները: Ծնողագուրկ և առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների համար օրինական ներկայացուցիչները սոցիալական հաստատությունների ղեկավարներն են, որտեղ նրանք դաստիարակվում են:

Ռուսաստանի Դաշնության նոր քաղաքացիները նույնպես պահպանում են Ուկրաինայի քաղաքացիությունը, եթե նրանք նախկինում ունեցել են այն, և նրանք կամավոր ցանկություն չեն հայտնել հրաժարվել դրանից: Այսպիսով, քաղաքացիության փոփոխության մասին խոսք չի գնում:

Մինչև Ռուսաստանի Դաշնության կազմի մեջ մտնելը ԴԺՀ-ն և ԼԺՀ-ն անկախ պետություններ էին: Հանրապետությունների ձևավորումից հետո այնտեղ ծնված երեխաները համապատասխանաբար ստացել են ԴԺՀ և ԼԺՀ քաղաքացիություն: Մինչև 2014 թվականի ապրիլի 7-ը ծնված երեխաները հիմնականում ունեցել են Ուկրաինայի քաղաքացիություն:

Ռուսաստանի Դաշնություն տեղափոխվելիս հանրաքվեներից առաջ ԴԺՀ-ի, ԼԺՀ-ի (2019 թվականից), Զապորոժիեի և Խերսոնի մարզերի բնակիչները (2022 թվականի մայիսից) և նրանց անչափահաս երեխաները կարող էին պարզեցված կարգով ստանալ Ռուսաստանի քաղաքացիություն՝ ստանալու իրավունքներ և երաշխիքներ, որոնք տրամադրվում են Ռուսաստանի Դաշնության քաղաքացիներին, ներառյալ սոցիալական վճարները:

Քաղաքացիություն ստանալու պարզեցված կարգը չի սահմանափակում երեխաների իրավունքները: Ռուսաստանի քաղաքացիությունը թույլ է տալիս ստանալ դաշնային և տարածաշրջանային օրենսդրությամբ նախատեսված սոցիալական աջակցության միջոցառումներ, արագացնում է նոր հնարավորությունների հասանելիությունը, օրինակ՝ Ռուսաստանի Դաշնության տարածքում ուսումնական հաստատություններ ընդունվելը:

Առանց քաղաքացիություն ստանալու, երեխաներ ունեցող ընտանիքները և որբ երեխաները կարող են պահանջել միայն սոցիալական երաշխիքների սահմանափակ փաթեթ: Երբ երեխաները հասնեն չափահաս տարիքի (18 տարեկան), նրանք կկարողանան ինքնուրույն որոշում կայացնել, թե արդյոք նրանք ցանկանում են մնալ Ռուսաստանի քաղաքացի: Այժմ, ըստ ընտանիքների մեր տվյալների, եթե մարդիկ ցանկանում են վերադառնալ Ուկրաինա, նրանք պետք է հրաժարվեն Ռուսաստանի քաղաքացիությունից:

Ֆեյթ № 6. «Ռուսաստանի Դաշնությունում գործում են վերադաստիարակության ճամբարներ ՀՌԳ գոտիների երեխաների համար: Երեխաների համար այնտեղ կազմակերպվում է ռազմական պատրաստություն»

Ռուսաստանում չկան վերադաստիարակության ճամբարներ, այդ թվում՝ ՀՌԳ գոտիների երեխաների համար:

Առողջության կենտրոններում և ճամբարներում երեխաների հանգստի ձևը տարածված է երկրում և զարգանում է արդեն 100 տարի, այս ընթացքում ստեղծվել է հսկայական ենթակառուցվածք: Բնական է, որ հանգստի այս տեսակը տարածվում է նաև ՀՌԳ գոտիների երեխաների վրա:

Որպես կանոն, ճամբարային հերթափոխի ծրագիրը ներառում է ոչ միայն հանգստի և վերականգնման, այլև կրթական, զարգացման միջոցառումներ: 2022 թվականի նոյեմբերին հանձնակատարի և Չեչնիայի Հանրապետության ղեկավարի նախաձեռնությամբ առաջին անգամ տեղի է ունեցել նոր ձևաչափի ճամբարային հերթափոխ օրենքի հետ հակասության մեջ գտնվող դեռահասների համար: Հերթափոխը մարզական և հայրենասիրական էր: Ձևաչափն ուղղված էր իրավապահ մարմիններում կանխարգելիչ հաշվառման մեջ գտնվող անչափահաս երիտասարդների սոցիալականացմանը: Դրան մասնակցել են 192 մարդ ՌԴ 15 շրջաններից: Նրանց թվում եղել են 30 դեռահասներ ԴԺՀ-ից և 15-ը ԼԺՀ-ից. նրանք բոլորը եկել են ծնողների համաձայնությամբ: Ընտանիքները ռուսամետոդիք են գրավում, հետաքրքրված են իրենց երեխաների հայրենասիրական դաստիարակությամբ:

2022 թվականի օգոստոսից հանձնակատարի նախաձեռնությամբ իրականացվում են վերականգնողական հերթափոխեր «Վաղը չէ մյուս օրը»՝ ՀՌԳ գոտիների դեռահասների համար: Սկզբում դրա մասնակիցներն էին ԴԺՀ-ի երեխաները, այնուհետև մասնակիցները ԼԺՀ-ից, Զապորոժիեի և Խերսոնի շրջաններից, 2023 թվականից՝ Բելգորոդի, Բրյանսկի և Կուրսկի շրջաններից և այլ շրջաններից: «Վաղը չէ մյուս օրը» հերթափոխի ձևաչափը նպատակ ունի օգնել երեխաներին վերականգնվել իրենց ապրած սթրեսից, հարմարվել նոր պայմաններին և գտնել հնարավորություններ իրենց ապագան կառուցելու համար:

Հանգստից հետո երեխաները վերադառնում են տուն՝ հարազատների մոտ: Մանրամասն՝ «Վաղը չէ մյուս օրը» հերթափոխեր բաժնում:

Ֆեյթ № 7. «Միջազգային քրեական դատարանի օրդերն ակտիվացրել է ընտանիքների վերամիավորման Ռուսաստանի միջոցառումները»

Այս թեզը չի համապատասխանում իրականությանը: Ռուսաստանի նախագահ Վլադիմիր Պուտինի և ՌԴ նախագահին առընթեր երեխաների իրավունքների հարցերով հանձնակատար Մարիա Լվովա-Բելովայի դեմ Միջազգային քրեական դատարանի (ՄՔԴ) հրամանագրից առաջ երեխաների օմբուդսմենի աշխատակազմը նույնպես զբաղվում էր ընտանիքների վերամիավորմամբ:

ՄՔԴ-ի օրդերը, ընդհակառակը, միայն ուժեղացրել է ապատեղեկատվության հոսքը և ստեղծել լարվածություն, որն ավելորդ խոչընդոտներ է ստեղծում, ինչը միանշանակ չի բխում երեխաների և ընտանիքների շահերից: Ծնողներն ու հարազատները, ովքեր իսկապես ցանկանում են վերամիավորվել իրենց երեխաների հետ, վախենում են դիմել լիազորված անձին և Ռուսաստանի իշխանություններին, չնայած որ երեխաների օմբուդսմենի գրասենյակը աշխատանքներ է իրականացրել երեխաների իրավունքների պաշտպանության ուղղությամբ մինչև ՄՔԴ-ի հրամանը, իրականացնում է այժմ և կշարունակի ապագայում:

Մինչ այժմ ՌԴ նախագահին առընթեր Երեխայի իրավունքների հարցերով հանձնակատարին հայտնի չէ, թե կոնկրետ ինչում է բաղկացած Միջազգային քրեական դատարանի (ՄՔԴ) մեղադրանքը և ինչի վրա է այն հիմնված: Երեխաների օմբուդսմենի կամ նրա աշխատակազմի հասցեին ՄՔԴ ներկայացուցիչները չեն դիմել, որևէ փաստաթուղթ չի ստացվել և չի հարցվել:

ՄՔԴ կայքում տեղադրված պաշտոնական հաղորդագրության մեջ օգտագործված «unlawful deportation of population (children)» ձևակերպումը տարակուսանք է առաջացնում:

Ռուսաստանի Դաշնությունը չի ճանաչում ՄՔԴ-ի իրավասությունը, իսկ նրա ներկայացուցիչները մեր երկրում հետախուզվում են:

Հանձնակատարը շարունակում է աշխատել նույն ռեժիմով:

Աջակցություն «Կրոկուս Սիթի Հոլլ»-ի ահաբեկչությունից տուժած երեխաների իրավունքների պաշտպանության հարցում

2024 թվականի մարտի 22-ին «Կրոկուս Սիթի Հոլլում» (Մերձմոսկովյան շրջան) տեղի ունեցած ահաբեկչական գործողությունից անմիջապես հետո Ռուսաստանի Դաշնության նախագահին առընթեր երեխաների իրավունքների հանձնակատարի աշխատակազմում ստեղծվել է իրավաբանների օպերատիվ խումբ՝ տուժածներին օգնելու և ընտանիքների հետ հասցեական աշխատելու համար: Խնդիրները ներառում էին հրատապ մարդասիրական օգնություն, խորհրդատվություն, ընտանիքների ուղեկցում:

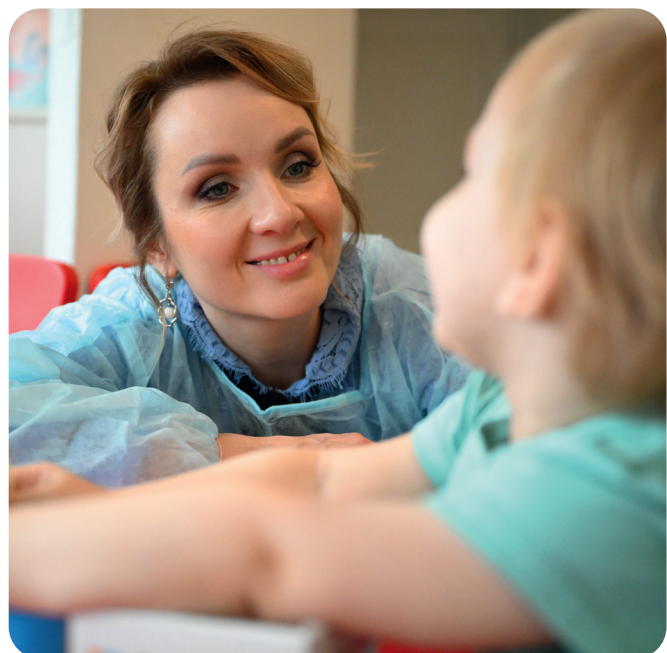
Տուժած 7 երեխաներից 5-ը հոսպիտալացվել են Մոսկվայի և Մերձմոսկովյան շրջանի հիվանդանոցներ: Մարիա Լվովա-Բելովայն այցելել է երեխաներին Զ.Ա. Բաշյաևայի անվան մանկական քաղաքային կլինիկական հիվանդանոցում, որտեղ հանդիպել է գլխավոր բժշկի հետ և համոզվել, որ ցուցաբերվում է անհրաժեշտ օգնությունը: Այսօրվա դրությամբ բոլոր երեխաներն արդեն դուրս են գրվել, շարունակվում է վերականգնումը:

Օպերատիվ խմբի աշխատանքի ընթացքում հայտնի է դարձել «Կրոկուս Սիթի Հոլլում» տեղի ունեցած ողբերգությունից հետո որք մնացած վեց ընտանիքների 9 երեխաների և մեկական ծնող կորցրած վեց երեխաների մասին:

Իրավաբաններն օգնել են հարազատներին ձևակերպել որք մնացած երեխաների խնամակալությունը: Երեխաների մոտ ամեն ինչ լավ է, բոլոր տատիկները վերաձևակերպում են մշտական խնամակալությունը, բացառությամբ մի աղջկա, որը շուտով կդառնա 18 տարեկան: Ծնողների մահվան կապակցությամբ ընտանիքներին վճարվել են դրամական միջոցներ, նշանակվել են կերակրողին կորցնելու կենսաթոշակներ: Բանկերը գրոյացրել են վարկերը, բարեգործական օգնություն է ցուցաբերվել հոգատար քաղաքացիների կողմից:

Բացի այդ, դիմումներ են ստացվել տուժածների հարազատներից՝ լիազորողի աշխատակազմի աշխատակիցները խորհրդակցություններ են անցկացրել վճարումների ստացման վերաբերյալ:

Իրավաբանական օգնություն են տրամադրել ավագ քրոջը՝ կրտսերի խնամակալությունը ձևակերպելու համար, աղջիկների ծնողները զոհվել են ահաբեկչության ժամանակ: Ընտանիքի հետ աշխատելու համար ներգրավվել են հոգեբաններ:

Տվյալներ հարազատների հետ վերամիավորված երեխաների մասին
(Ուկրաինայում) Ռուսաստանի Դաշնության Նախագահին առընթեր երեխաների
իրավունքների հանձնակատարի մասնակցությամբ

Հավելված 1

№	Երեխա	Ծնող կամ ազգական, որի հետ վերամիավորվել է երեխան	Վերամիավորման գործընթացի մասնակից միջազգային գործընկերները	Նախապատմություն և ձեռնարկված միջոցառումները	Վերամիավորման կամ վստահված անձին փոխանցելու ամսաթիվը
1	տղա	հայր		ԴԺՀ-ի տարածքում ակտիվ ռազմական գործողությունների ժամանակ երեխաները հայտնաբերվել են որպես Առանց ծնողական խնամքի մնացածներ և տեղավորվել սոցիալական հաստատություն: Վերականգնման համար նրանք ուղարկվել են Մերձդոնսկոյան շրջանի հաստատություն: Երեխաները բժշկական կենտրոնի տարածքում հանձնվել են հորը:	հունիսի 18, 2022թ.
2	աղջիկ				
3	աղջիկ				
4	աղջիկ	հայր		Մայրը մահացել է 2022 թվականի օգոստոսին: Տատիկը նշանակվել է երեխաների խնամակալ: Հայրը դիմել է խնամակալության և հոգաբարձության մարմիններին՝ երեխաներին իրեն փոխանցելու խնդրանքով: Իրականացված աշխատանքի արդյունքում երեխաները Կիև են ուղևորվել՝ հոր մոտ:	նոյեմբերի 30, 2022թ.
5	տղա				
6	տղա	մայր		17.10.2022 թվականին մայրը գերիների և քաղաքացիական անձանց փոխանակման շրջանակներում փոխանցվել է ուկրաինական կողմին: Առանց ծնողական խնամքի մնացած տղան նախնական խնամակալության տակ է անցել ԴԺՀ-ում կնքահոր մոտ: ՌԴ-ում Մարդու իրավունքների հանձնակատարի հետ համատեղ աշխատանքի արդյունքում տղան մորից ավագ եղբոր լիազորագրով փոխանցվել է մորը:	դեկտեմբերի 13, 2022թ.
7	աղջիկ	մայր		Երեխաներն ապրում էին ՌԴ-ում անհայտ խնամակալի հետ, որը երեխաների հետ ժամանել էր Ուկրաինայից: Հանձնակատարին դիմել է երեխաների մայրը՝ խնդրելով աջակցել երեխաների որոնմանը և վերամիավորվել նրանց հետ: Երեխաներին մորը հանձնելուց հետո կինը որոշել է բնակվել ՌԴ-ում:	հունվարի 14, 2023թ.
8	աղջիկ				
9	տղա				
10	տղա				
11	աղջիկ				
12	աղջիկ	ավագ քույրը		Աղջիկներն իրենց մոր հետ եկել են ԼԺՀ-ից: Նրանք միասին գտնվում էին Ռյազանի շրջանի ժամանակավոր տեղակայման կետում, որտեղ 2022 թվականի դեկտեմբերի 17-ին մահացել է նրանց մայրը: Աղջիկները հայտնվել էին գիշերօթիկ հաստատությունում: Կատարված աշխատանքի արդյունքում աղջիկներին տարել է Ուկրաինայից ավագ քույրը:	հունվարի 31, 2023թ.
13	աղջիկ				
14	տղա	մայր		2022 թվականի գարնանը շփման գծում ռազմական գործողությունների սրման պատճառով երեխան ծնողների համաձայնությամբ ուղարկվել է հանգստի և առողջացում Կրասնոդարի երկրամասում: Քանի որ մայրը հայտնվել է Ուկրաինայի տարածքում, իսկ հոր գտնվելու վայրն անհայտ է եղել, հանձնակատարի մասնակցությամբ տղային փոխանցել են Ուկրաինայից ուղեկցող անձին՝ մոր լիազորագրով: Ընտանիքը վերամիավորվել է:	մարտի 21, 2023թ.
15	տղա	հայր		2022 թվականի գարնանը, շփման գծում ռազմական գործողությունների սրման պատճառով, ծնողների համաձայնությամբ, երեխան ուղարկվել է Կրասնոդարի երկրամաս՝ հանգստանալու և առողջանալու: Մոր գտնվելու վայրն անհայտ է: Հայրը բնակվում էր Ուկրաինայի տարածքում (երեխայի հետևից գնալու հնարավորություն չունեի): Տղային հոր լիազորագրով փոխանցել են ուղեկցող անձին:	մարտի 21, 2023թ.

№	Երեխա	Ծնող կամ ազգական, որի հետ վերամիավորվել է երեխան	Վերամիավորման գործընթացի մասնակից միջազգային գործընկերները	Նախապատմություն և ձեռնարկված միջոցառումները	Վերամիավորման կամ վստահված անձին փոխանցելու ամսաթիվը
16	տղա	մայր		2022 թվականի գարնանը, շփման գծում ռազմական գործողությունների սրման պատճառով, ծնողների համաձայնությամբ, երեխան ուղարկվել է Կրասնոդարի երկրամաս՝ հանգստանալու և առողջանալու: Մայրը հաշմանդամություն ունի (ցածր շարժունակություն): Ծնողները ամուսնալուծված են: Հայրը գտնվում էր Ռուսաստանի Դաշնության տարածքում (ունի մեկ այլ ընտանիք): Երեխային հոր լիազորագրով հանձնել են ուղեկցող անձին: Տղան վերամիավորվել է մոր հետ Ուկրաինայում:	մարտի 21, 2023թ.
17	տղա	տատիկ		Դեռ ՀՌԳ մեկնարկից առաջ տղան տեղափոխվել է տատիկի խնամքին: Հետագայում, նրա դիմումի համաձայն, երեխան տեղափոխվել է Խերսոնի շրջանի Ալեշկինսկի մանկատուն-գիշերօթիկ հաստատություն: Առաջնագծով բաժանված տատիկն ու տղան բաժանվեցին: Հանձնակատարի օգնությամբ տատիկը երեխային տարել է հաստատությունից:	մարտի 27, 2023թ.
18	աղջիկ	մայր	Կարմիր խաչի միջազգային կոմիտեն (ԿԽՄԿ)	2022 թվականի մարտի սկզբին աղջիկը հարազատ հորաքրոջ հետ Ռուսաստանի տարածք է եկել Ուկրաինայից, հետագայում նա հայտնվել է սոցիալ-վերականգնողական կենտրոնում: ԿԽՄԿ-ի հետ միասին հանձնակատարը օգնել է տատիկին և թոռնուհուն վերամիավորվել, աջակցել է Ռուսաստանում տեղաշարժվելու, բնակվելու, հանձնակատարի աշխատակազմի աշխատակիցը նրանց ուղեկցել է մինչև ռուս-լատվիական սահման, որպեսզի դուստրը հետագայում վերամիավորվի մոր հետ Ուկրաինայում:	մայիսի 19, 2023թ.
19	տղա	մայր		Մայրը խնդրել է օգնություն ցուցաբերել իր որդու հետ վերամիավորվելու հարցում, ով նախկինում ապրել է Կուայանսկայայի ուղղիչ դպրոցում, ինչպես նաև օգնել վերադառնալ Ուկրաինայի տարածք: Երեխային Լուգանսկի Ժողովրդական Հանրապետության տարածքում հանձնել են մորը: Հաջորդիվ կազմակերպվել է տեղափոխում դեպի ուկրաինական սահման:	մայիսի 20, 2023թ.
20	տղա	քույր		2016 թվականին մոր և 2021 թվականին հոր մահից հետո տղան փոխանցվել է տատիկի խնամքի տակ: Նրա մահից հետո՝ 2022 թվականին, նրան նախնական խնամակալության տակ են հանձնել մորաքրոջը: Նախնական խնամակալության ժամանակահատվածի ավարտից հետո մորաքույրը տեղափոխել է նրան Լուգանսկի սոցիալական հաստատություն: Ուկրաինայում բնակվող քույրը, տեղեկանալով նման իրավիճակի մասին, տղային ընդունելու ցանկություն է ցուցաբերել: Օգնություն է ցուցաբերվել ընտանիքի վերամիավորվելու հարցում:	մայիսի 26, 2023թ.
21	տղա	մայր		Եղբայրն ու քույրը պապիկի հետ ապրում էին ԴժՀ-ում: Պապը դիմում է գրել, որ չի առարկում երեխաներին մորը փոխանցել Ուկրաինա: Երեխաները Բելգորոդի մարզի սահմանին փոխանցվել են վստահված անձի: Աջակցություն է ցուցաբերել ՌԴ-ում Մարդու իրավունքների հանձնակատարը:	հուլիսի 6, 2023թ.
22	աղջիկ				
23	աղջիկ	մայր	ԿԽՄԿ	Երկու քույրեր ապրում էին ԴժՀ-ում իրենց հայրական տատիկի և պապիկի հետ: Ուկրաինայից մայրը լիազորագիր է ձևակերպել մայրական տատիկի համար, ով ուղեկցել է երեխաներին մինչև մորը հանձնելը:	հուլիսի 13, 2023թ.
24	աղջիկ				

№	Երեխա	Ծնող կամ ազգական, որի հետ վերամիավորվել է երեխան	Վերամիավորման գործընթացի մասնակից միջազգային գործընկերները	Նախապատմություն և ձեռնարկված միջոցառումները	Վերամիավորման կամ վստահված անձին փոխանցելու ամսաթիվը
25	տղա	քույր		Երկու ծնողների մահից հետո երեխան գտնվել է Մարիուպոլում: Փոխանցվել է ընտանիքի նախնական խնամքին: 2023 թվականի հուլիսի 22-ին Ուկրաինայից ավագ քույրը վերցրել է եղբորը՝ երեխայի հանձնակատարի մասնակցությամբ:	հուլիսի 22, 2023թ.
26	տղա	հայր, տատիկ		Երեխան գտնվում էր Դոնեցկի սոցիալական հաստատությունում: Մայրը մահացել է: Ուկրաինայից հայրը լիազորագիր է տվել Ուկրաինայում բնակվող տատիկին, ինչպես նաև համաձայնություն է տվել ճանապարհորդել Ուկրաինայի սահմաններում և ժամանակավորապես մեկնել Ուկրաինայից 2023 թվականի հուլիսի 1-ից մինչև 2024 թվականի հունվարի 1-ը: Տատիկը վերցրել է երեխային:	հուլիսի 25, 2023թ.
27	տղա	տատիկ		Երեխան գտնվում էր Դոնեցկի սոցիալական հաստատությունում: Ծնողները մահացել են: Հանձնակատարը օգնել է տատիկին գալ թոռան հետևից:	հուլիսի 25, 2023թ.
28	տղա	մայր	ԿԽՄԿ	Երեխան հայրիկի հետ ապրում էր Ռյազանի շրջանի տարածքում 2023 թվականի մայիսի 9-ից: Հայրը զրկված կամ սահմանափակված չէր ծնողական իրավունքներով: Սակայն մայրը հայտնել էր, որ երեխան ցանկանում է իր հետ ապրել: Լիազորված անձի օգնությամբ կազմակերպվել է ծնողների և երեխայի համատեղ հանդիպում, որի ժամանակ որոշում է կայացվել, որ տղան մոր հետ կապի Ուկրաինայում: Նրանք վերամիավորվեցին:	օգոստոսի 28, 2023թ.
29	տղա	մայր	ԿԽՄԿ	Երեխան, նախքան ՀՌԳ-ի սկիզբը, ապրում էր Զապորոժիեի շրջանում տատիկի և պապիկի հետ, մայր՝ Լեհաստանում: Մայրը ցանկություն էր հայտնել վերցնել երեխային, հանձնակատարը օգնեց վերամիավորմանը:	օգոստոսի 28, 2023թ.
30	տղա	ծնողներ		Երեխաները գտնվում էին ԼԺՀ-ում, զինվորականները նրանց ուղղիչ գիշերօթիկ դպրոցից տեղափոխել են ԼԺՀ հաստատություն:	օգոստոսի 28, 2023թ.
31	աղջիկ				
32	տղա	մայր	ԿԽՄԿ	2023 թ.-ի հուլիսի 27-ին Սանկտ Պետերբուրգի մի բնակչուհի դիմել է հանձնակատարին՝ խնդրելով օգնել Ուկրաինայում իր հետ ապրող քրոջ որդուն մոր հետ վերամիավորելու հարցում: Մայրիկն ու որդին վերամիավորվեցին:	օգոստոսի 29, 2023թ.
33	տղա	տատիկ		Երեխան գտնվում էր Խերսոնի շրջանի Ալեքսինսկի մանկատուն-գիշերօթիկ հաստատությունում, որտեղ ծնողները նրան տեղավորել էին նախքան ՀՌԳ սկիզբը: Փաստաթղթերի համաձայն՝ տղայի և ենթադրյալ տատիկի միջև ազգակցական կապը հնարավոր չի եղել հաստատել: Կազմակերպվել էր ազգակցական կապի հաստատումը ԴՆԹ փորձաքննության միջոցով: Հարազատությունը հաստատվել էր: Երեխային հանձնել էին տատիկին:	օգոստոսի 31, 2023թ.
34	տղա	մայր	ԿԽՄԿ	Երեխան գտնվում էր Ռուսաստանի Դաշնության տարածքում, Կրասնոդարի երկրամասում, ապրում էր հոր հետ: Ծնողները որոշում էին կայացրել, որ երեխան մոր հետ պետքա ապրի Ուկրաինայում: Մայրը երեխային տարել է իր մոտ:	սեպտեմբերի 6, 2023թ.

№	Երեխա	Ծնող կամ ազգական, որի հետ վերամիավորվել է երեխան	Վերամիավորման գործընթացի մասնակից միջազգային գործընկերները	Նախապատմություն և ձեռնարկված միջոցառումները	Վերամիավորման կամ վստահված անձին փոխանցելու ամսաթիվը
35	աղջիկ	հայր	ԿԽՄԿ	Երկու քույրերը դայակի հետ ապրել են Խերսոնի շրջանում: Երեխաները մոտ յոթ տարի չէին տեսել մորը, նա չի մասնակցել նրանց կյանքին և ֆինանսապես չի օգնել: Ստացվել է դատարանի 2011 թվականի որոշումը՝ երեխաներին հոր հետ բնակեցնելու մասին: 2023 թ.-ի հուլիսի 28-ին երեխաները դիմում են գրել, որ ցանկանում են հայրիկին այցելել Ուկրաինա: Աղջիկների փոխանցումն ուղեկցողին, որի համար հայրը ձևակերպել է համաձայնությունը, տեղի է ունեցել Ռուսաստանի Դաշնության Նովոռոսիյսկում: Ավելի ուշ երեխաները վերամիավորվեցին հայրիկի հետ:	սեպտեմբերի 6, 2023թ.
36	աղջիկ				
37	տղա	տատիկ	Կատարի Պետություն, ԿԽՄԿ	Տղան մոր հետ ապրում էր Բոյանսկի մարզում, սակայն մերը հայտնվել էր մեկուսարանում, իսկ երեխան հայտնվել էր մանկական հաստատությունում: Օգնել են Ուկրաինայում բնակվող տատիկին ձևակերպել թոռան խնամակալությունը, նրան տուն տանել:	հոկտեմբերի 14, 2023թ.
38	տղա	մայր	Կատարի Պետություն, ԿԽՄԿ	2022 թվականին երեխաները Խերսոնի երեխայի տարածաշրջանային տնից տարհանվել են Ղրիմի Հանրապետություն: Հանձնակատարը օգնել է Ուկրաինայում բնակվող մայրիկին գալ ՌԴ երեխայի հետևից:	հոկտեմբերի 13, 2023թ.
39	տղա	ծնողներ	Կատարի Պետություն, ԿԽՄԿ	Դեռահասն ապրում էր Խերսոնի շրջանում՝ տատիկի ու պապիկի հետ: Մայրը խնդրել է օգնել իր մոտ Ուկրաինա տեղափոխվելու հարցում, տատիկին լիազորագիր է փոխանցել նրան ուղեկցելու համար: Ընտանիքը վերամիավորվել է:	հոկտեմբերի 16, 2023թ.
40	աղջիկ	Ծնողներ	Կատարի Պետություն, ԿԽՄԿ	Աղջիկը ՀՌԳ-ի մեկնարկից հետո պետք է մեկներ սովորելու Եվրոպայի երկրներից մեկում, սակայն սեփական ցանկությամբ եկել է Ռուսաստան, որտեղ 2023 թվականի հունիսին տեղավորվել է սոցիալական հաստատությունում՝ որպես օրինական ներկայացուցիչ շունեցող անձ: Ծնողները չէին կարող ինքնուրույն վերցնել իրենց դստերը: Հանձնակատարի օգնությամբ ընտանիքը վերամիավորվել է:	հոկտեմբերի 16, 2023թ.
41	տղա	Խնամակալ (մորաքույր)	Կատարի Պետություն, ԿԽՄԿ	Երեխայի մայրը՝ Ուկրաինայի զինված ուժերի զինծառայող, գերության մեջ էր: Տղան ապրում էր ԴժՀ-ում՝ մորեղբոր մոտ: Երեխայի հայրը մահացել է: Ուկրաինայից մոր հարազատ քույրը խնամակալություն է ձևակերպել երեխայի նկատմամբ: Տղայի հետևից Ուկրաինայից եկել է վստահված անձ: Տղան վերամիավորվել է մորաքրոջ հետ:	դեկտեմբերի 1, 2023թ.
42	տղա	մայր	Կատարի Պետություն, ԿԽՄԿ	2022 թվականի մարտից երեխան տատիկի հետ ապրել է ԼժՀ-ում: Ուկրաինայից մայրն անձամբ էր եկել որդու հետևից:	դեկտեմբերի 1, 2023թ.
43	տղա	մայր	Կատարի Պետություն, ԿԽՄԿ	Երեխան պապիկի ու տատիկի հետ ապրել է Զապորոժիեի մարզում: Ուկրաինայից մայրը լիազորագիր է ձևակերպել ուղեկցողի համար:	դեկտեմբերի 1, 2023թ.
44	աղջիկ	մայր	Կատարի Պետություն, ԿԽՄԿ	Երեխաներն ապրում էին մոր երկրորդ ամուսնու և ավագ քրոջ հետ ԴժՀ-ում: Ուկրաինայում բնակվող մայրը ավագ դստեր համար լիազորագիր է ձևակերպել քույրերին ուղեկցելու համար: Նրանք վերամիավորվել են:	դեկտեմբերի 1, 2023թ.
45	աղջիկ				
46	տղա	մայր	Կատարի Պետություն, ԿԽՄԿ	Տղան ապրում էր տատիկի և պապիկի հետ Խերսոնի մարզում: Նա ցանկություն է հայտնել վերադառնալ մոր մոտ: Կազմակերպվել է մայրիկի ժամանումը Ուկրաինայից Ռուսաստան՝ որդու հետևից:	դեկտեմբերի 2, 2023թ.

№	Երեխա	Ծնող կամ ազգական, որի հետ Վերամիավորվել է երեխան	Վերամիավորման գործընթացի մասնակից միջազգային գործընկերները	Նախապատմություն և ձեռնարկված միջոցառումները	Վերամիավորման կամ վստահված անձին փոխանցելու ամսաթիվը
47	տղա	մայր	Կատարի Պետություն, ԿԽՄԿ	Երեխաներն ապրում էին իրենց տատիկ և պապիկի հետ Խերսոնի մարզում: Ուկրաինայից մայրը անձամբ էր եկել նրանց հետևից:	դեկտեմբերի 10, 2023թ.
48	աղջիկ				
49	տղա	մայր	Կատարի Պետություն, ԿԽՄԿ	Հայրը երեխայի հետ Ուկրաինայից տեղափոխվել էր Ռուսաստանի Դաշնության Կրասնոյարսկ, որտեղ ապրել էր երեխայի հետ: Տղամարդը ինսուլտից հետո հայտնվել է բուժհաստատությունում, իսկ երեխան՝ գիշերօթիկ հաստատությունում: Որդու հետևից մայրը եկել էր Ուկրաինայից:	փետրվարի 18, 2024թ.
50	աղջիկ	մայր	Կատարի Պետություն, ԿԽՄԿ	Ուկրաինայում բնակվող մայրը 2022 թվականի փետրվարին երեխային տարել է Զապորոժիեի մարզ՝ տատիկի և պապիկի մոտ: Տատիկը երեխային ուղեկցել է Մինսկ, որտեղ աղջկան հանձնել է մորը:	փետրվարի 19, 2024թ.
51	աղջիկ	հորեղբայր	Կատարի Պետություն, ԿԽՄԿ	2021 թվականին Ուկրաինայում ծնողները դիմել են խնամակալության և հոգաբարձության մարմիններին՝ ընտանիքի ծանր ֆինանսական վիճակի պատճառով երեխաներին Խերսոնի մանկատանը տեղավորելու մասին հայտարարություններով: 2022 թվականի նոյեմբերի 30-ից երեխաները գտնվում էին Ղրիմի Հանրապետության նմանատիպ հաստատությունում: 2022 թվականի դեկտեմբերի 7-ին աղջիկների ծնողները մահացել են, ինչից հետո՝ 2023 թվականի նոյեմբերի 20-ին Ուկրաինայում բնակվող հարազատ հորեղբայրը նրանց խնամակալության վերաբերյալ դիմում է ներկայացրել: Երեխաները սահմանը հատել են լիազորագրով անձի ուղեկցությամբ՝ հորեղբոր հետ հետագա վերամիավորման համար:	փետրվարի 18, 2024թ.
52	աղջիկ				
53	աղջիկ	մորաքույր	Կատարի Պետություն, ԿԽՄԿ	Աղջիկը մոր հետ ապրում էր Զապորոժիեի մարզում: 2023 թվականի մայիսի 1-ին հրետակոծության հետևանքով կինը մահացել է: Ռուսաստանում երեխայի նախնական խնամակալությունը ձևակերպել է մոր ընկերուհին՝ ՌԴ քաղաքացի: Ուկրաինայում աղջկա մորաքույրը խնամակալություն է ձևակերպել զարմուհու նկատմամբ: Տեղական խնամակալության և հոգաբարձության մարմիններին աղջիկը հաստատել է, որ ցանկանում է գնալ հորաքրոջ մոտ: Տեղի է ունեցել վերամիավորում:	փետրվարի 18, 2024թ.
54	տղա	մայր	Կատարի Պետություն, ԿԽՄԿ	2022 թվականին երեխաները Խերսոնի երեխայի տարածաշրջանային տնից տարհանվել են Ղրիմի Հանրապետություն: Հաստատության աշխատակցի ուղեկցությամբ ժամանել են Մոսկվա, որտեղ փոխանցվել են Ուկրաինայում բնակվող մորը:	փետրվարի 18, 2024թ.
55	աղջիկ				
56	տղա	հորեղբայր	Կատարի Պետություն, ԿԽՄԿ	Երեխաները մոր հետ ապրում էին Մարիուպոլում (ԴԺՀ): 2023 թ.-ի նոյեմբերի 7-ին կինը մահացել է: Մոր մահից հետո երեխաներին ժամանակավորապես ապաստան է տվել հեռավոր ազգականը: Երեխաների խնամակալությունը ձևակերպել է Ուկրաինայում բնակվող հորեղբայրը: Երեխաները վերամիավորվել են հորեղբոր հետ:	փետրվարի 18, 2024թ.
57	աղջիկ				
58	տղա	մայր	Կատարի Պետություն, ԿԽՄԿ	ՀՌԳ-ի սկսելու պահին երեխան գտնվում էր Մարիուպոլում (ԴԺՀ)՝ մորաքրոջ մոտ: Որդուն ցանկացել է վերցնել մայրը Ուկրաինայից: Ընտանիքը վերամիավորվել է:	փետրվարի 18, 2024թ.

№	Երեխա	Ծնող կամ ազգական, որի հետ Վերամիավորվել է երեխան	Վերամիավորման գործընթացի մասնակից միջազգային գործընկերները	Նախապատմություն և ձեռնարկված միջոցառումները	Վերամիավորման կամ վստահված անձին փոխանցելու ամսաթիվը
59	տղա	մորաքույր	Կատարի Պետություն, ԿԽՄԿ	2022թ.-ի հուլիսի 7-ին տարհանման փորձի ժամանակ մայրը և ավագ եղբայրը մահացել են, տղան վիրավորվել է և տեղափոխվել Լուգանսկի հիվանդանոց: ԼԺՀ-ում երեխայի խնամակալը դարձել է հարևանը: Երեխային վերցնելու ցանկություն է հայտնել Ուկրաինայից մորաքույրը: Տղային հանձնել են նրան:	փետրվարի 18, 2024թ.
60	տղա	տատիկ	Կատարի Պետություն, ԿԽՄԿ	Երեխան գտնվում էր Ալեշկինսկի մանկատան-ինտերնատում, Խերսոնի մարզ: Տղան ունի բարդ հիվանդություն, որի պատճառով անչափահասի անվտանգ տեղաշարժվելու համար անհրաժեշտ է անհատական տրանսպորտով տեղաշարժվել երկու անձի ուղեկցությամբ, որոնցից մեկը պետք է լինի արական սեռի: Նաև ուղեկցողներից մեկը պետք է ունենա բժշկական կրթություն: Վերամիավորման խնդրանքով դիմել է Ուկրաինայից երեխայի տատիկը: Տղան գնացքով հաստատության աշխատակիցների ուղեկցությամբ ժամանել է Մոսկվա: Մոսկվայից շտապօգնության մեքենայով ուղեկցողների հետ հասել է Ուկրաինայի սահման:	մարտի 21, 2024թ.
61	աղջիկ	մայր	Կատարի Պետություն, ԿԽՄԿ	Երեխաները մնացել էին առանց ծնողական խնամքի և 2022թ.-ի հունվարի 10-ին տեղափոխվել էին հիվանդանոց, այնուհետև նրանց տեղափոխել էին երեխայի Խերսոնի մարզային տուն: Հետագայում նրանք ապրում էին Ղրիմի Հանրապետությունում գտնվող հաստատությունում: Վերցնել երեխաներին որոշել էր մայրը Ուկրաինայից: Ընտանիքը վերամիավորվել է:	մարտի 20, 2024թ.
62	աղջիկ				
63	տղա	տատիկ	Կատարի Պետություն, ԿԽՄԿ	Տղան պապիկի հետ ապրում էր Զապորոժիեի մարզում: Ուկրաինայի տարածքում բնակվող մայրը խնդրել է աջակցել վերամիավորմանը, երեխան նույնպես ցանկություն է հայտնել մեկնել մայրիկի մոտ: Տղան մոր լիազորագրով փոխանցվել է ուղեկցորդին: Ուկրաինայում նրանք վերամիավորվել են:	մարտի 20, 2024թ.
64	աղջիկ	մայր	Կատարի Պետություն, ԿԽՄԿ	Տղան ապրում էր հորեղբոր և նրա ընտանիքի հետ Ռուսաստանում: Ուկրաինայում բնակվող մայրը խնդրել է օգնել վերամիավորմանը: Տղան հորեղբոր ուղեկցությամբ ժամանել է Մոսկվա, որտեղ նրան հանձնել են Ուկրաինայից վստահված անձին: Հետագայում նա վերամիավորվել է մոր հետ:	մայիսի 21, 2024թ.
65	տղա	մայր	Կատարի Պետություն, ԿԽՄԿ	Տղան ապրում էր հորեղբոր և նրա ընտանիքի հետ Ռուսաստանում: Ուկրաինայում բնակվող մայրը խնդրել է օգնել վերամիավորմանը: Տղան հորեղբոր ուղեկցությամբ ժամանել է Մոսկվա, որտեղ նրան հանձնել են Ուկրաինայից վստահված անձին: Հետագայում նա վերամիավորվել է մոր հետ:	մայիսի 21, 2024թ.

№	Երեխա	Ծնող կամ ազգական, որի հետ վերամիավորվել է երեխան	Վերամիավորման գործընթացի մասնակից միջազգային գործընկերները	Նախապատմություն և ձեռնարկված միջոցառումները	Վերամիավորման կամ վստահված անձին փոխանցելու ամսաթիվը
66	տղա	մայր	Կատարի Պետություն, ԿԽՄԿ	Երեխան ԼԺՀ-ում ապրում էր տատիկի և պապիկի հետ մոր գծով և ավագ քրոջ հետ: Մայրը ցանկություն է հայտնել վերամիավորվել որդու հետ: Քրոջ ուղեկցությամբ նա ժամանել է Մոսկվա, որտեղ նրան հանձնել են Ուկրաինայից վստահված անձին: Ուկրաինայում նա վերամիավորվել է մոր հետ:	մայիսի 21, 2024թ.
67	տղա	մայր	Կատարի Պետություն, ԿԽՄԿ	Տղան ապրում էր տատիկի հետ ԴԺՀ-ում: Ուկրաինայում բնակվող մայր խնդրել էր օգնել վերամիավորմանը: Ուղեկցորդի հետ նա ժամանել է Մոսկվա, որտեղ նրան հանձնել են Ուկրաինայից վստահված անձին՝ մոր հետ վերամիավորվելու համար:	մայիսի 21, 2024թ.
68	տղա	հորեղբայր	Կատարի Պետություն, ԿԽՄԿ	Երեխաները մոր հետ ապրում էին Զապորոժիեի մարզում: Նա մահացել է 2023 թ.-ի հոկտեմբերի 12-ին տեղի ունեցած ավտովթարի հետևանքով: Երեխաներն ապրում էին տատիկի մոտ, ով ժամանակավոր խնամակալություն էր ձևակերպել: Վերցնել երեխաներին ցանկացել է հորեղբայրը Ուկրաինայից: Վերամիավորումը տեղի է ունեցել:	մայիսի 21, 2024թ.
69	տղա				
70	տղա	մայր	Կատարի Պետություն, ԿԽՄԿ	ՀՌԳ մեկնարկին մայրը Կիևում էր, իսկ տղան ապրում էր մորաքրոջ հետ Զապորոժիեի շրջանում: Երեխայի հոր մասին ոչինչ հայտնի չէր: Երեխային ինքնուրույն վերցնել մայրը չի կարողացել. Ուկրաինայից Ռուսաստան մուտք գործելու փորձի ժամանակ մերժում է ստացել: Մորաքույրը երեխային բերել է Մոսկվա, որտեղ նրան փոխանցել են Ուկրաինայից ժամանած ուղեկցող անձին՝ մոր հետ վերամիավորվելու համար: Նրանք միասին են:	մայիսի 21, 2024թ.

Տվյալներ հարազատների հետ վերամիավորված երեխաների մասին (Ռուսաստանում) Ռուսաստանի Դաշնության Նախագահին առընթեր երեխաների իրավունքների հանձնակատարի մասնակցությամբ

Հավելված 2

№	Երեխա	Ծնող կամ ազգական, որի հետ վերամիավորվել է երեխան	Վերամիավորման գործընթացի մասնակից միջազգային գործընկերները	Նախապատմություն և ձեռնարկված միջոցառումները	Վերամիավորման կամ վստահված անձին փոխանցելու ամսաթիվը
1	աղջիկ	մայր		Աղջկա հայրն առանց նախկին կնոջ հետ համաձայնության երեխային տարել է անհայտ ուղղությամբ: Երբ կինը դիմել է անձնակատարին, աղջիկը գտնվել է Ուկրաինայի սոցիալ-հոգեբանական վերականգնողական կենտրոնում: Մայրը լիազորագիր է ձևակերպել ուղեկցող անձի համար, ով աղջկան բերել է մոր մոտ:	հոկտեմբերի 11, 2023թ.
2	տղա	մայր	Կատարի Պետություն	Մայրը 2019-ին որդուն տարել է Ուկրաինա տատիկի մոտ, սակայն այլևս չի կարողացել ինքնուրույն հետ վերցնել նրան: Օգնուցուն է ցուցաբերվել երեխայի հետ վերամիավորվելու հարցում:	դեկտեմբերի 18, 2023թ.
3	տղա	հայր, մայր	Կատարի Պետություն	Երեխաներն ընտանեկան պատճառներով տատիկի հետ էին ապրում Ուկրաինայում: Ծնողները մի քանի անգամ փորձել են երեխաներին տուն վերվնեն, սակայն երեխաները չեն ունեցել անհրաժեշտ փաստաթղթեր: Պայմանավորվածություն է ձեռք բերվել ուկրաինական կողմի հետ, և երեխաները տատիկի ուղեկցությամբ վերադարձել են ծնողների մոտ՝ Ռուսաստան:	դեկտեմբերի 22, 2023թ.
4	տղա				
5	աղջիկ				
6	տղա	տատիկ	Կատարի Պետություն	Տղայի ծնողները մահացել են, և նա ապրում էր իր ազգականի հետ Ուկրաինայում: Երեխան ցանկացել է տատիկի մոտ տեղափոխվել Ռուսաստան: Ցուցաբերված աջակցությունից հետո ընտանիքը վերամիավորվել է:	մարտի 19, 2024թ.
7	տղա	տատիկ	Կատարի Պետություն, ԿԻՄԿ	2021 թվականին մայրս երեխաների հետ հյուր էր եկել Ուկրաինա, և հետագայում նրանք չեն կարողացել հետ գնան: Օգնության համար դիմել է երեխաների տատիկը: Ընտանիքը չէր կարող մեկնել, քանի որ կրտսեր երեխան արտասահմանյան անձնագիր չունեի, իսկ միգրացիոն կանոնները պահանջում էին լքել երկիրը: Պայմանավորվածությունների արդյունքում ընտանիքը կարողացել է վերադառնալ Ռուսաստան և վերամիավորվել հարազատների հետ:	հունիսի 7, 2024թ.
8	տղա				
9	աղջիկ				

ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ԴԱՇՆՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀԻՆ
ԱՌԸՆԹԵՐ ԵՐԵԽԱՆԵՐԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՀԱՆՁՆԱԿԱՏԱՐ

Պաշտոնական ցանցային աղբյուրներ՝

deti.gov.ru

[vk.com/
malvovabelova](https://vk.com/malvovabelova)

[t.me/
malvovabelova](https://t.me/malvovabelova)

